

Kvalitet i barnehager i skandinavisk forskning 2006-2011

En systematisk forskningskartlegging

av
Hanna Bjørnøy Sommersel
Stinna Vestergaard &
Michael Søgaard Larsen

Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning

Institut for Uddannelse og Pædagogik
Aarhus Universitet

København 2013

Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning
er en enhet ved Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet

Tittel Kvalitet i barnehager I skandinavisk forskning 2006-2011.
En systematisk forskningskartlegging.

Copyright © 2013 by Danish Clearinghouse for Educational Research

ISBN 978-87-7684-909-2

Forfattere Hanna Bjørnøy Sommersel, Stinna Vestergaard & Michael Søgaard Larsen

Dansk Clearinghouses referansenummer Prosjekt SR21

Publikasjonsmåned og -år Mai, 2013

Kontaktadresse Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning
Institut for Uddannelse og Pædagogik
Aarhus Universitet
Tuborgvej 164
2400 København NV

msl@dpu.dk

<http://edu.au.dk/forskning/omraader/dansclearinghouseforuddannelsesforskning/>

Innholdsfortegnelse

1. Kunnskap om kvalitet i barnehager– en systematisk forskningskartlegging.....	4
1.1. Innledning.....	4
1.2. Bakgrunn.....	4
1.3 Problemstilling	4
1.4 Undersøkelsesspørsmål.....	6
2. Metode og prosess	7
3. Kvalitet i barnehager – definisjoner og forståelser	8
3.1 Strukturell kvalitet	9
3.2 Prosesskvalitet.....	9
3.3 Innholdskvalitet	10
3.4 Resultatkvalitet.....	10
4. Kvalitet i barnehager i forskningen	12
4.1 Studier som omhandler strukturell kvalitet	14
4.2 Studier som omhandler prosesskvalitet.....	23
4.3 Studier som omhandler innholdskvalitet	26
4.4 Studier som omhandler resultatkvalitet	26
4.5 Oppsummerende betraktninger	31
5. Konklusjoner.....	33
6. Referanser	35
7. Litteraturliste.....	38
8. Bilag 1	39

1. Kunnskap om kvalitet i barnehager

– en systematisk forskningskartlegging

1.1. Innledning

Denne rapporten er utarbeidet på bakgrunn av en kontrakt mellom Utdanningsdirektoratet og Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning (heretter DCU) ved Aarhus Universitet. Den konkrete anledningen til rapporten er et ønske om å oppnå kunnskap om hvordan den skandinaviske forskningen beskriver og definerer kvalitet i barnehager, herunder hvordan forskningen belyser hvordan det blir arbeidet med kvalitet i pedagogisk praksis.

1.2. Bakgrunn

Utdanningsdirektoratet ønsker å utvikle et system for kvalitet i barnehagesektoren hvor det overordnede formål skal være å følge med i utviklingen av kvalitet i barnehagesektoren samt å identifisere områder hvor kvaliteten kan forbedres. Systemet skal ta utgangspunkt i en helhetlig forståelse av kvalitet og dekke både den indre og den ytre dynamikken i barnehagens utvikling. På bakgrunn av dette har Utdanningsdirektoratet bedt DCU om å utarbeide en systematisk gjennomgang av skandinavisk forskning på barnehageområdet (årene 2006-2011) med henblikk på å analysere forskningens bidrag til kvalitet i barnehager.

1.3 Problemstilling

I takt med at samfunnet og familiemønstrene har endret seg markant innenfor de seneste 50 årene er institusjonalisering og dobbeltsosialisering blitt et merkbart vilkår i det moderne samfunnet (Sommer 1998, 2003). Det forteller blant annet at barnehagen har fått en sterkere posisjon som utdanningsinstitusjon enn hva den tidligere har hatt og at barnehagen kan ha stor betydning i barns liv. I Norge går 96% av alle barn mellom tre og seks år i barnehage. Det samme gjelder for 89% av barn mellom et og seks år i følge tall fra Statistisk Sentralbyrå. Barnehagen får dermed stadig tidligere innflytelse på barns liv og i dag ses familien i mindre grad som barnets primære utviklingskontekst (Andresen 1998). Grensene mellom det private familieliv og det offentlige er så å si opphevet hvilket er årsaken til at barns oppvekst og utvikling i høy grad er blitt et offentlig anliggende og ansvar. Dette krever imidlertid et oppdatert perspektiv på barnehagen som en av de nye kontekster barn i dag vokser opp i. Det er med andre ord viktig å se nærmere på hva som skjer i de forskjellige sosiale sammenhenger som barn i dag beveger seg i – hermed også barnehagen.

Sideløpende med denne samfunnsmessige utviklingen og barnehagens endrede posisjon som utdanningsinstitusjon er spørsmålet om kvalitet i barnehagen blitt et svært betydningsfullt anliggende i mange land (OECD 2006). På samme måte ses kvalitetssikring og kvalitetsvurderinger som en integrert del i de fleste sektorer i det moderne samfunnet (Borg et al. 2008). Flere internasjonale forskningsstudier peker på at barn som har gått i barnehager av høy kvalitet klarer seg bedre i skolen, både sosialt og faglig, og at barnehagen har positiv effekt på barns livskvalitet i voksen alder. I følge forskningen er det altså positive effekter på barns kognitive og sosiale utvikling som følge av det å gå i barnehager av høy kvalitet – på både kort og lang sikt (se f. eks. Burger 2010; EPPE 2003).

Videre viser tidligere forskning at barns adgang til barnehager av høy kvalitet generelt øker deres intelligens, motivasjon, skoleparathed og det langsiktete utbyttet av undervisningen i skolen. Det betyr at barna klarer seg bedre med hensyn til utdanning og jobb enn hva deres jevnaldrende som ikke har gått i barnehage av høy kvalitet gjør. Dessuten viser forskningen at barn som har gått i barnehager av høy kvalitet utvikler et mer positivt syn på seg selv og egne fremtidsmuligheter og at de ved skolestart

har en større tiltro til deres egne evner til å lære nye ting enn de barna som ikke har gått i høykvalitetsbarnehager. Videre påpeker flere kvalitative undersøkelser at barns erfaringer fra barnehager kan få betydning som strekker seg ut over den tiden de er i barnehagen (f.eks. Palludan 2005; Rasmussen & Smidt 2001).

En rapport fra det danske SFI (Det nationale forskningscenter for velfærd) om effekter av barnehager (Hestbæk & Christoffersen 2002) peker også på at det er potensielle positive effekter av barnehager av høy kvalitet særlig for utsatte barn i form av forsterkede kognitive, sosiale og språklige kompetanser som kan gi barna et løft i skolen. Samtidig viser rapporten at lav kvalitet i barnehager kan ha en negativ innflytelse på barnets utvikling og i verste fall være med på å forsterke barns negative sosiale arv.

Kvalitet i barnehager er ikke minst et viktig punkt på dagsorden når rammer og innhold i barnehager diskuteres på politisk nivå. Den norske regjeringen har etablert følgende tre hovedformål for kvalitetsarbeidet i barnehagene: 1) Sikre likeverdig og høy kvalitet i alle barnehager, 2) Styrke barnehagen som læringsarena og 3) Alle barn skal få delta aktivt i et inkluderende fellesskap. Å sikre likeverdig og høy kvalitet i alle barnehager skjer blant annet gjennom å kvalitetssikre barnehagens personale ettersom faglige og personlige kompetanser er viktige ressurser og en vesentlig forutsetning for at barnhagen kan fungere som en god arena for omsorg, lek, læring og sosial utjevning (Utdanningsdirektoratet). Et konkret tiltak som er iverksatt som følge av regjeringens fokus på feltet er den nye barnehagelærerutdanningen som har første opptak våren 2013. Videre fokuseres det i rammeplanen på at et likeverdig barnehagetilbud av høy kvalitet forutsetter et godt samarbeid mellom hjem og barnehage. Kunnskap om barnehager fremheves videre i barnehageloven og her understrekes også viktigheten av et sterkt kunnskapsgrunnlag samt oppdatert forskning for best mulig å kunne utforme politiske tiltak, utgjøre grunnlaget for utdanningen på feltet og for faglig utvikling i barnehagene. For eksempel står det i rammeplanen at «Barnehagene skal ha de fysiske, sosiale og kulturelle kvaliteter som til enhver tid er i samsvar med eksisterende kunnskap og innsikt om barndom og barns behov.» (Rammeplanen s. 7.)

Det andre hovedformålet med kvalitetsarbeidet handler om å styrke barnehagen som læringsarena. Dette er en vesentlig forutsetning for å sikre at alle barn får gode utviklingsmuligheter at barnehagens innhold skal tilpasses det enkelte barns interesser og forutsetninger. Barnehagen er et viktig utgangspunkt for barns livslange læring og skal bidra til utfoldelse og forberedelse til skolestart. Derfor vektlegges også gode samarbeidsrelasjoner med skole slik at alle barnehager har et godt opplegg for å forberede de eldste barna til skolen, og tilsvarende at alle skoler er godt forberedt på å ta i mot barna fra barnehagen (ibid.). Rammeplanen fastslår at innholdet og arbeidsmetodene i barnehagen skal bygge på et helhetlig læringssyn hvor omsorg, lek og læring ses i sammenheng (ibid.).

Tredje fokuspunkt handler om at alle barn skal få delta aktivt i et inkluderende fellesskap uansett hvilke forutsetninger og bakgrunn de kommer med. En høykvalitetsbarnehage bidrar til sosial utjevning, tidlig innsats og livslang læring. Nettopp fordi tidlige innsatser i barnehagen er avgjørende for barns senere utvikling og utdanning er det viktig å kartlegge og vurdere barns behov i tidlig alder i barnehagen. Dokumentasjon er også innført som et krav til barnehagens pedagogiske arbeid da det anses for å være et område som er med å sikre god kvalitet i barnehagen (Ibid). Rammeplanen fra 2011, som er utarbeidet av Kunnskapsdepartementet, har fokus på at «barnehagen skal ha de fysiske, sosiale og kulturelle kvaliteter som til enhver tid er i samsvar med eksisterende kunnskap og innsikt om barndom og barns behov.» Videre legges det vekt på at barnehagen skal fungere som en institusjon hvor sosiale forskjeller utjevnes samt at barnehagen har en forebyggende funksjon i forhold til

diskriminering og mobbing. Som organisasjon skal barnehagen være i stadig utvikling og til enhver tid være rustet til å håndtere nye krav og utfordringer.

Et likeverdig barnehagetilbud av god kvalitet defineres dermed som et tilbud som er tilpasset det enkelte barn med dets bakgrunn og forutsetninger. De voksne i barnehagen skal være anerkjennende i forhold til det individuelle barns læring og gi støtte gjennom ulike opplevelser. Dette er særlig viktig for barnets utvikling av selvoppfatning og derfor blir de voksnes handlinger og holdninger avgjørende for barnets utvikling og erfaringer (Ibid.)

På bakgrunn av ovenstående er det relevant å stille spørsmål om hvordan kvalitet i barnehagen forstås og defineres i forskningen og hvordan forskningen belyser hvordan det arbeides med kvalitet i pedagogisk praksis.

1.4 Undersøkelsesspørsmål

Rapporten vil belyse følgende kvalitetsaspekter:

1. Hva er kvalitet?

Her følger en gjennomgang av hvordan forskning behandler og definerer kvalitet og hvilke kvalitetsaspekter det legges vekt på i forskningsrapportene. Disse forholdene ønskes besvart gjennom konkrete definisjoner og forståelser av kvalitet i barnehager fra skandinavisk forskning på barnehageområdet.

2. Hva er tegn på god kvalitet?

Her følger en gjennomgang av hvordan kvalitet forstås i barnehagene og hvordan arbeidet med kvalitet ser ut i praksis. Disse forholdene søkes besvart gjennom empiriske funn og resultater fra skandinavisk forskning på barnehageområdet.

2. Metode og prosess

Siden 2006 har DCU kartlagt og kvalitetsvurdert all skandinavisk empirisk forskning som omhandler førskoletilbud som del av et større samarbeidsprosjekt sammen med Danmarks Evalueringsinstitut (EVA), svenske Skolverket og det norske Utdanningsdirektoratet. Begrepsmessig dekker førskoletilbud over følgende skandinaviske betegnelser: barnehager, familiebarnehager og dagmamma (Norge), vuggestuer, børnehaver og dagpleje (Danmark), förskolan, förskoleklass og dagmamma (Sverige). I denne rapport, som er skrevet til det norske Utdanningsdirektorat, benytter vi barnehage som samlet betegnelse for de skandinaviske førskoletilbud med unntak av dagmammaordninger, både private og kommunale.

Forskningen blir samlet i databasen Nordic Base of Early Childhood Education and Care ([NB-ECEC](#)) som er rettet mot alle aktører med interesse for pedagogikk og førskoleområdet – både på politisk nivå og i praksis. Databasen tilbyr oppdatert kunnskap på feltet og all forskning som inkluderes i databasen er kvalitetsvurdert etter internasjonale standarder av DCU. Kriteriene for forskningsvurderingen fremgår av dette dokumentet: [Notat om forskningskvalitet](#).

De årlige kartlegginger har hver tre hovedfaser: Først søkes det i alle relevante kilder etter forskning som er utkommet det aktuelle år. Deretter sorteres de undersøkelser som er funnet for å sikre at kun relevant forskning blir med. Så trekkes relevante data ut av undersøkelsene blant annet ved hjelp av et it-software, EPPI, som er særlig utviklet til dette formål ved London University. Til slutt blir de relevante studiene sortert, kartlagt og kvalitetsvurdert. Hele prosessen skjer i samarbeid mellom DCU og en reviewgruppe sammensatt av førende skandinaviske forskere på feltet.

Denne rapporten om kvalitet i barnehager tar utgangspunkt i den forskning som er inkludert i disse kartleggingene og som dermed ligger tilgjengelig i databasen. I alt dekker dette over 289 studier fra 2006 til 2011. Disse 289 studier er behandlet etter følgende prinsipper: vi har screenet studiene for emneord som kvalitet, effekt, outcome, output og utbytte. Studier hvor disse ord inngår er deretter lest og inkludert i grunnlaget for denne rapporten dersom de oppfyller kriteriet om å implisitt eller eksplisitt omhandle kvalitetsbegrepet ved enten å konkret definere kvalitet eller ved å redegjøre for en særlig forståelse for kvalitet (eksempelvis ved å skissere kvalitetsindikatorer). Et annet kriterium for inklusjon av studier har vært at studiene skal omhandle barnehager, det vil si at studier som *kun* har undersøkt forhold i andre førskoletilbud, som for eksempel dagmammaordninger, ikke er inkludert. I alt bygger analysen i denne rapporten på 39 referanser fordelt på 27 studier som behandler kvalitetsbegrepet som redegjort for her. Noen av disse referansene refererer til samme forskningsprosjekt hvilket vil fremgå av selve analysen senere i rapporten. Vi har ut over dette truffet to metodiske valg hvorav det første er å bygge analysen på de fire kvalitetstyper strukturell kvalitet, prosesskvalitet, innholds-kvalitet og resultat-kvalitet. Vi kunne ha valgt en annen inndeling, men etter å ha screenet og lest alle referansene, var dette disse kvalitetstypene som tydelig fremgikk av studiene. Vi har likevel valgt ytterligere å kategorisere studiene i temaer for å se om det fremkom et mønster i hvilke typer studier som omhandler bestemte typer av kvalitet. Vi har derfor strukturert studiene innenfor temaene 1) Organisering, styring og ledelse 2) Utdanning, faglighet og kompetanse 3) Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid og 4) Barnehagens innvirkning på barns utvikling. Noen av tematiseringene er umiddelbart opplagt knyttet til særlige kvalitetstyper, for eksempel ledelse og strukturkvalitet, men også her vil andre konstellasjoner i utgangspunktet være mulige.

3. Kvalitet i barnehager – definisjoner og forståelser

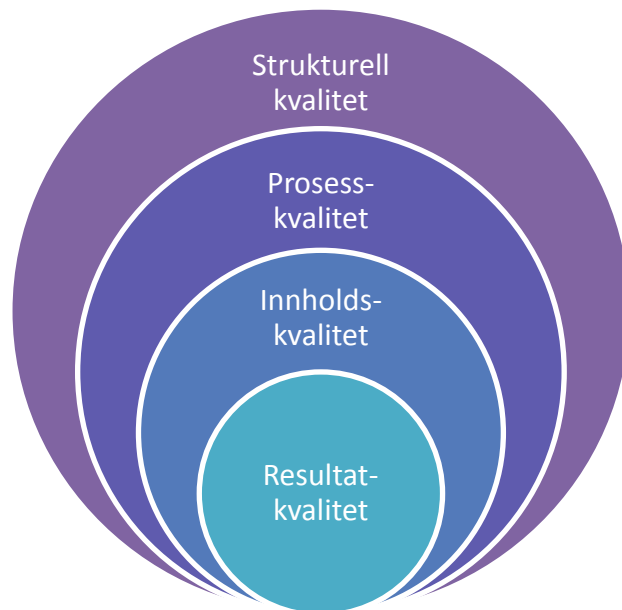
Begrepet «kvalitet i barnehager» er et komplekst begrep som dekker over flere aspekter ved barn og voksnes hverdag i barnehagen. Ordet «kvalitet» kommer av latin og betyr beskaffenhet og Store Norske Leksikon skriver følgende: «Norsk Standard, NS-EN ISO 9000, definerer kvalitet som i hvilken grad en samling av iboende egenskaper oppfyller behov eller forventning som er angitt, eller brukerens krav og forventninger.» Et fenomen er hva det er i kraft av sine kvaliteter og med den betraktning kan et fenomen ses og beskrives ved dets kvaliteter. I en omformulering av ISOs definisjon, som den fremgår i en rapport om kvalitet utarbeidet til Barne- og familiedepartementet i 2005 defineres kvalitet i barnehagen slik: «Kvalitet er helheten av egenskaper en barnehage har, som vedrører barnehagens evne til å tilfredsstille barns, foreldres og samfunnets uttalte og underforståtte behov.» Her defineres altså kvalitet som oppfyller både eksplisitte og implisitte krav fra barnehagens brukere og omverden.

Når kvalitetsbegrepet blir brukt i utdanningsammenheng inngår også forestillinger som kan karakteriseres som forventninger, ønsker eller verdier knyttet til fenomenet. Det vil si at fenomenet har kvalitet når det lever opp til særlige forventninger og verdier og man kan derfor gradere et fenomenets kvalitet ved å karakterisere det som værende av høy eller lav kvalitet. Forestillingen om den gode barnehagen er et eksempel på hvordan kvalitet knyttes til i hvilken grad barnehagen lever opp til de forventninger vi som førskolelærere, foreldre, forskere eller samfunn har til hva barnehagen er som fenomen. Kvalitet kan utover dette opptre som empirisk fenomen, hvor det handler om beskaffenheten av et fenomen, forstått på den måten at et fenomen kan beskrives ved sine kvaliteter.

Abstraksjonsmessig sett kan kvalitet altså betraktes fra to analytiske nivåer. For det første kan kvalitet anskues som et fenomen med beskaffenhet – det som handler om hva kvalitet er, med blick for det konkrete. Fra denne vinkelen anskues både prosess og resultat, samt de aktører som er av betydning for disse. Kvalitet kan dessuten ses som et mer allment system hvor det handler om verdien av beskaffenheten – har det kvalitet? Hva er det verdimesseige og hva er verdifullt?

Når vi snakker om kvalitet i utdanning betyr det at dette kan undersøkes i et samspill mellom noe slik det er og slik det burde være. Skal en slik undersøkelse av kvalitet fremstå hensiktsmessig er det nødvendig først å fastsette hva som er mål eller målestokk for kvalitet.

Begrepet «kvalitet i barnehager» diskuteres i høy grad også internasjonalt, men konsensus om en konkret og presis definisjon er vanskelig å oppnå. Flere internasjonale forskere innenfor feltet viser at kvalitet ikke kan forstås som et absolutt og allment begrep, men at nasjonale kontekster spiller en vesentlig rolle når det gjelder definisjonen av hva kvalitet er (se bl.a. Ishimine, Tayler & Bennett 2010; Mooney 2007; Sylva et al. 2006). Blant annet har rammeplaner, kulturelle betingelser og verdier stor betydning for at begrepet oppfattes subjektivt og verdiladet. På tross av disse forskjeller på tvers av landegrenser finnes likevel flere overordede kategorier av kvalitet, for eksempel snakkes det ofte om strukturell kvalitet eller resultatkvalitet når man snakker om kvalitet i barnehager. Studiene i denne rapporten tar utgangspunkt i forskjellige typer av kvalitet og samlet sett finner vi fire kategorier fremskrevet i studiene. Dette kapitlet vil redegjøre for følgende fire typer av kvalitet: strukturell kvalitet, prosesskvalitet, innholdskvalitet og resultatkvalitet.

Figur 1: Modell over kvalitetstyper

De forskjellige typer av kvalitet opererer ikke uavhengig av hverandre, men i samspill (Mooney, 2007). Ifølge NICHD Early Child Care Research Network (2002) dokumenterer forskningen tre ulike assosiasjoner mellom kvalitetstypene: mellom strukturell kvalitet og prosesskvalitet, mellom strukturell kvalitet og resultat-kvalitet og mellom prosesskvalitet og resultat-kvalitet (effekter på barn).

Det at man skiller mellom forskjellige typer kvalitet er et uttrykk for at rammene for barn i barnehage utgjøres av flere nivåer – hovedsaklig struktur og prosess. Den ytre rammen beskriver de strukturelle forhold som indirekte påvirker barnets utvikling, læring og trivsel. En mer direkte påvirkning skjer i de prosesser barnet inngår i som del av pedagogiske tiltak. Virkningene av barnehagens tiltak ses på barnas utvikling, læring og trivsel og her skiller mellom virkninger på faglig utvikling, sosiale kompetanser, personlige kompetanser og trivsel samt dessuten virkninger på livsforløpet.

3.1 Strukturell kvalitet

De strukturelle elementer ved kvalitet inkluderer normering og bemanning, barnehagepersonalets kvalifikasjoner og utdanning, arbeidsforhold samt fasiliteter og resurser i barnehagen. Dette kan være lokaler, utearealer og arbeidsrutiner (Gulbrandsen & Eliassen 2013). Strukturelle komponenter er i høy grad styrt av ting utenfor barnehagen eksempelvis økonomi, politiske beslutninger og tilrettelegging av utdanning. Strukturelle komponenter har også en indirekte påvirkning på barnet ved å tilrettelegge et godt grunnlag for forbedret læringsmiljø. Strukturell kvalitet kan forstås som en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for gode barnehager. Utvikling av barnehagens innholdsmessige kvalitet krever mer enn gode rammebetingelser (Barne- og Familiedepartementet 2005), noe de neste avsnitt vil komme nærmere inn på.

3.2 Prosesskvalitet

De prosessuelle elementer ved kvalitet handler i høyere grad om interaksjon mellom barn og voksen, barna imellom og mellom foreldre og barnehagen. Dessuten omhandler prosesskvalitet

barnehageledelse, barnehageansattes pedagogiske kompetanser i praksis samt karakteren av aktiviteter og læringsmuligheter i barnehagen (Ishimine et al. 2010; Mooney 2007; Sylva et al. 2006). Barnehagehverdagen påvirkes av mange forhold, blant annet alle de prosesser som skjer i og rundt barnehagen. Disse har direkte innflytelse på kvaliteten av barnets opplevelser og erfaringer i barnehagen.

NICHD Early Child Care Research Network (2002) påpeker at prosesskvalitet har en mer direkte innflytelse på virkninger på barnet, mens strukturell kvalitet har en indirekte påvirkning gjennom prosesskvaliteten. Ishimine et al. (2010) viser at dette skjer ved at strukturell kvalitet fremmer prosesskvalitet som så har direkte innflytelse på den overordnede kvaliteten. Prosesskvalitet kan bety to ting – kvalitet i seg selv i form av særlige former for pedagogisk innsats eller det kan bety at prosessen har kvalitet så fremt den bidrar til et særlig ønsket resultat eller virkning.

3.3 Innholdskvalitet

Innholdskvalitet betegner barnehagens «indre kvalitet» og innholdet i barnehagens virke som blant annet omhandler på hvilken måte og i hvilken grad det leves opp til kravene i rammeplanen. Begrepet dekker også over hvordan barnehager med særlige profiler eller formål ivaretar disse. Mange referer til innholdskvalitet som pedagogisk kvalitet. Gulbrandsen og Eliassen definerer kvalitet i barnehagen på følgende måte: «Å definere hva som er kvalitet i barnehagen dreier seg om innhold, og det er ut fra innholdet at man kan vurdere om et fenomen er kvalitativt forskjellig fra et annet fenomen. Rammeplanen for barnehager gir i den forbindelse retningslinjer for kvalitetsarbeid og kvalitetsutvikling i barnehagene ut fra hva vi kan kalle innholdmessig kvalitet.» (Gulbrandsen & Eliassen 2013). I norske barnehager fungerer altså rammeplanen som en bestemmelse for hvilket innhold barnehagene skal ha, og hele syv fagområder er definert som områder hvor barnehagen skal gi barna grunnleggende kunnskaper innenfor. Disse er: 1) Kommunikasjon, språk og tekst, 2) kropp, bevegelse og helse, 3) kunst, kultur og kreativitet, 4) natur, miljø og teknikk, 5) etikk, religion og filosofi, 6) nærmiljø og samfunn og 7) antall, rom og form (Ibid.).

3.4 Resultatkvalitet

Resultatkvalitet betegner det vi ofte tenker på som effekter eller virkninger av barnehagen, som for eksempel faglig utbytte eller sosialt utbytte for det enkelte barn. Det kan også henvise til samfunnsmessige og samfunnsøkonomiske konsekvenser av det å ha barn i barnehage mens foreldrene er på arbeidsmarkedet. Det vil si at resultatkvalitet kan ses både på individnivå, institusjonsnivå og samfunnsnivå. Resultatkvalitet henger sammen med kvaliteten av de daglige prosesser i barnehagen. Barnehagelæreres kompetanser og evner til å arbeide profesjonelt i praksis bidrar til å understreke sammenhengen mellom strukturell kvalitet, prosess- og resultatkvalitet (Barne- og Familiedepartementet 2005).

Som nevnt ovenfor viser disse forskjellige typer av kvalitet at begrepet dekker over flere nivåer i barnehagen og barnas hverdag. De skal ikke ses som atskilte kvalitetstyper, men snarere tenkes som koblet til eller infiltrerte i hverandre. Det finnes flere måter å kategorisere kvalitet på, for eksempel kan man også skille mellom subjektiv og objektiv kvalitet. Når vi har valgt å inndele kvalitet i de ovenfor nevnte fire kategorier, er det fordi det er disse typene av kvalitet som blir beskrevet i de studier vi i det følgende vil behandle. Flere av studiene berører fenomenet «kvalitet» indirekte når de fokuserer på barnehagens innhold, og mange tar utgangspunkt i at alle

barnehagetilbud i Skandinavia er av høy kvalitet. Dette er naturligvis en relativ forståelse av at skandinaviske barnehager sammenlignet med andre tilsvarende tilbud i andre land, (kanskje?) kan karakteriseres som høykvalitetstilbud. Krav til barnehagens innhold er heller ikke statisk, men endrer seg i takt med forandringer i samfunnet og politiske prioriteringer (Barne- og Familiedepartementet 2005). Prioriteringer rundt innhold og egenskaper handler ikke i utgangspunktet om faglige spørsmål, men snarere om etiske og politiske valg og kvalitet blir dermed også verdigavhengig fordi det skal ses i sammenheng med hvilke egenskaper som blir sett som verdifulle i et samfunn eller av enkelte (Dahlberg, Moss & Pence 1999 i Barne- og Familiedepartementet 2005). Vi vil derfor våge den påstand at når man arbeider med kvalitetsbegrepet i en utdanningskontekst, som barnehagen, krever dette både en presisering av mål og en konstatering av hvordan fenomenet utfolder seg. Derfor har vi, som tidligere nevnt, krevd at de studier vi har inkludert i denne rapporten omhandler kvalitetsbegrepet ved enten å gi en konkret definisjon eller ved å redegjøre for en særlig forståelse for kvalitet.

4. Kvalitet i barnehager i forskningen

I det følgende vil vi gjennomgå de studiene som behandler kvalitet i barnehager innenfor de rammene vi skisserte under avsnittet om metode, det vil si at dette er studier som alle definerer kvalitet på en bestemt måte eller opererer med en eksplisitt eller implisitt kvalitetsforståelse. De fire kvalitetstypene, strukturell kvalitet, prosesskvalitet, innholdskvalitet og resultat-kvalitet, er de kvalitetstyper som fremskrives i de til sammen 39 referansene fordelt på 27 studier. Flere studier omhandler flere kvalitetstyper og det er uten tvil noen av kvalitetstypene som er mer representerte i studiene enn andre.

Før vi gjennomgår de inkluderte studier enkeltvis gir vi her en samlet redegjørelse for studienes karakteristikk. Fremstillingen er blant annet basert på de datautdrag og vurderinger som medarbeidere i DCU har gjennomført sammen med forskjellige sammensatte reviewgrupper i forbindelse med utarbeidelsen av de årlige kartlegninger og kvalitetsvurderinger av skandinavisk forskning på førskoleområdet. Det blir redegjort for studienes opphavsland, metodiske og designmessige karakteristika, samt den samlede evidensvektfordeling. Dessuten redegjøres det for hvordan studiene fordeler seg på de fire kvalitetstyper. Som nevnt har vi funnet i alt 39 publikasjoner som behandler kvalitet i barnehager. Vi har valgt å både fordele antall publikasjoner og antall studier på de tre skandinaviske landene.

I den første tabell redegjøres for fordelingen av de land som de inkluderte publikasjoner og studier har data fra:

Land	Publikasjoner totalt	Studier totalt
Norge	10	10
Sverige	8	6
Danmark	21	11
	N=39	N=27

Tabell 1: De inkluderte publikasjoner og studier, fordelt på de land hvor data er innsamlet.

Som tabellen viser er det markant flere publikasjoner fra Danmark enn fra Norge og Sverige. Dette skyldes i høy grad at flere studier har mange publikasjoner knyttet til seg. Når vi ser på antallet studier viser dette at fordelingen mellom Norge og Danmark er meget jevn, men at svenske studier som undersøker kvalitet, nesten kun er halvparten så mange.

Tabell 2 viser, hvordan de inkluderte publikasjoner fordeler seg på anvendte forskningsdesigns:

Forskningsdesign	Publikasjoner totalt
Kartlegningsstudie	7
Dokumentstudie	8
Lengdesnittstudie	4
Tverrsnittstudie	6
Etnografisk studie	7
Kohortestudie	4
Views studie (menings- og holdningsstudie)	3
RCT-studie	4

Aksjonsforskning	1
Case-studie	6
Case-control studie	1

Tabell 2: De inkluderte publikasjoners anvendte forskningsdesigns. (N=51)

Flere publikasjoner anvender på én gang mer enn ett design, derfor er det registrert flere designs (51) enn publikasjoner (39).

Som det fremgår av tabellen er fordelingen av publikasjoner på designs meget jevn. Det er ikke overvekt av en bestemt type design. Dette er motsatt det typiske bildet som de årlige forskningskartleggingene av skandinavisk førskoleforskning viser, som er at de fleste studiene benytter etnografiske metoder.

Anvendte forskningsmetoder finnes i tabell 3:

Forskningsmetode	Publikasjoner totalt
Kvalitativt studie	9
Kvantitativt studie	12
Mixed-method studie	18

Tabell 3: De inkluderte publikasjoners anvendte forskningsmetoder. (N=39)

I denne tabell 3 er bildet det samme som i tabell 2, nemlig at publikasjonene er noenlunde jevnt fordelt mellom kvalitative og kvantitative forskningsmetoder. Sammen med det høye antall mixed-method studier sier dette noe om den optikk studier som undersøker kvalitet i barnehager har. I de årlige kartlegginger er tendensen helt klart at der er en overvekt av kvalitative studier.

Tabell 4 viser den samlede evidensvektfordeling på de inkluderte publikasjoner:

Evidensvekt	Publikasjoner totalt
Høy evidensvekt	17
Middels evidensvekt	22

Tabell 4: De inkluderte publikasjoners samlede evidensvekt. (N=39)

Blant kriteriene for de enkelte studiers forskningskvalitet og evidensvekt er et av dem at studiene skal ha en klar rapportering om forskningsdesign og forskningsmetode, herunder dataanalyse. Det som er i fokus her er kvaliteten av denne rapporteringen. I vurderingen av forskningskvaliteten inngår visse allmenne momenter som er uavhengige av forskningen i konkrete valgte designs. Et eksempel på dette er vurderingen av selve argumentasjonsgrunnlaget for valg av forskningsdesign i undersøkelsen. Forskningskvalitet kan imidlertid ikke betraktes uavhengig av forskningsdesign. Her vurderes det om valgte design er rapportert på best mulig måte og om designet understøtter studiets konklusjoner. Studienes fordeling på forskningsdesign gir derfor vesentlig bakgrunnsinformasjon til studienes kvalitetsvurdering.

Videre benyttes EPPI-softwaren (nevnt under Metode og prosess) til å vurdere studienes forskningskvalitet. Alle inkluderte studier er vurdert på dette grunnlag i en systematisk og transparent reviewprosess med dialog om hver enkel studie mellom en medarbeider fra DCU og et medlem av en reviewgruppe. Etter dette er alle studier tildelt én samlet evidensvekt.

Tabell 5 viser hvordan de fire forskjellige kvalitetstyper fordeler seg på de inkluderte publikasjoner:

Kvalitetstype	Publikasjoner total
Strukturell kvalitet	17
Prosesskvalitet	14
Innholdskvalitet	2
Resultatkvalitet	22

Tabell 5: De forskjellige kvalitetstyper som blir beskrevet i de inkluderte publikasjoner. (N=55)

Flere publikasjoner omhandler på én gang mer enn én kvalitetstype, hvilket er grunnen til at det er registrert flere kvalitetstyper (55) enn publikasjoner (39). Fordelingen av referanser på kvalitetstyper er som følgende: hele 22 referanser ser på resultatkvalitet, mens 17 referanser omhandler strukturell kvalitet og 14 referanser omhandler prosesskvalitet. Kun 2 referanser omhandler innholdskvalitet. Vi merker oss det lave antall av studier som undersøker innholdskvalitet, og en mulig forklaring på dette kan være at det økte fokus på kvalitet fra politisk hold fremprovoserer forskning som kan gi presise og mer entydige resultater enn hva forskning omkring innholdskvalitet nødvendigvis kan. Dette handler blant annet om utfordringer knyttet til forskningsmetoder og design i barnehageforskningen, fenomenet innhold er ikke ukomplisert, men snarere vanskelig å fange og ikke minst å måle eller evaluere.

I nedenstående gjennomgang av de enkelte studier forekommer det noen ganger at studiene betegner en annen kvalitetstype enn den vi har kategorisert studien under. Dette skjer blant annet fordi det kan være vanskelig å skille kvalitetstypene fra hverandre og fordi andre betegnelser eller inndelinger enn dem vi har foretatt er mulige. I det følgende er studiene plassert under den eller de kvalitetstyper hvor studienes *resultater* bidrar til en bedre forståelse av den enkelte kvalitetstype.

4.1 Studier som omhandler strukturell kvalitet

Som det fremgår av tabell 5 er det 17 referanser fordelt på 14 studier som undersøker strukturell kvalitet. I det følgende vil referanser som er knyttet til samme prosjekt være satt sammen, slik at det fremgår at de er linket til hverandre. Studiene i dette avsnitt beveger seg innenfor emneområdene *Organisering, styring og ledelse* og *Utdanning, faglighet og kompetanse*.

I forskningsoversikten **Børnehavens betydning for børns utvikling** af Albæk Nielsen og Nygaard Christoffersen (2009) er formålet å kartlegge hvorvidt barn som går i barnehage eller hos dagmamma utvikler seg annerledes enn barn som ikke gjør det og om kvaliteten på tilbudet er av betydning for barnas sosiale, kognitive og følelsesmessige utvikling. Studien omhandler både strukturell kvalitet og resultatkvalitet og forfatterne forstår kvalitet som fordelt på fem parametre: 1) Antall barn pr. voksne, 2) personalets utdanning, 3) hvilke aktiviteter som foregår i barnehagen, 4) fysiske omgivelser og 5) i hvor høy grad barnets foreldre eller foresatte blir inndratt i et samarbeid omkring barnet. Flere av disse parametrene skal forstås som strukturvariabler som er lette å måle. Tanken er at strukturene påvirker prosessene i barnehagen og dermed også det enkelte barns utvikling og trivsel. De fem parametrene skal dessuten forstås

som knyttet til hverandre, hvilket er årsaken til at de typisk påvirker hverandre. Resultatene av de mange eksperimentelle undersøkelser som inngår i forskningsoversikten viser at barns adgang til en barnehage av høy kvalitet generelt øker deres IQ og skolemodenhet og dermed også deres langsiktede utbytte av skolegangen. Barnas resultater på skolen forbedres, flere får en yrkesutdanning og de klarer seg bedre på arbeidsmarkedet i etterkant. Unge voksne som hadde gått i en høykvalitetsbarnehage som barn fikk i lavere grad økonomisk bistand, færre ble arbeidsledige og færre ble kriminelle når man sammenlignet med deres jevnaldrende som også kom fra belastende oppvekstvilkår. Barna utviklet et positivt syn på seg selv og deres egne fremtidsmuligheter. De ansattes innsikt i barnas utvikling og sensibilitet samt lydhørhet ovenfor barnas ytringer er sannsynligvis de faktorer som har størst innflytelse på kvaliteten av barnehagen. Sammenligninger viser at relativt gode normeringer skaper mer tid, overskudd og ro til å bli kjent med det enkelte barns behov samt å skape muligheter for å støtte opp om dets utvikling i et positivt miljø. En kvalifisert utdanning av barnehagens personale har en positiv effekt. Viktigheten av god kontakt mellom personalet og barnet blir fremhevet i forskningslitteraturen. En god kontakt mellom barnas foreldre og barnehagen kan også bidra positivt til barnets utvikling på kortere og lengre sikt. Når man ser på barnas alder ved start i barnehagen viser særlig tilfeller med særlig utsatte barn at jo tidligere innsatsen starter, jo bedre virker de positive tiltakene.

Andersen og Gundelach har i **Evaluering af områdeledelse i Rudersdal Kommune** (2011) også fokus på strukturell kvalitet. De har ikke en eksplisitt forståelse av kvalitet, men gir uttrykk for en indirekte forståelse gjennom beskrivelsen av formålet med områdeledelse, som er at en ny struktur og organisering av det ledelsesmessige arbeid skal understøtte en fortsatt utvikling av kvaliteten i det pedagogiske arbeidet. Dette fordi utviklingen av det pedagogiske arbeid skal være i sentrum for barnehagens arbeid. Dessuten skal ledelsen ha fokus på utviklingen av kvaliteten av det pedagogiske arbeid og barnehagene skal være faglig, økonomisk, administrativt og ledelsesmessig bæredyktige. Videre skal barnehagene kunne tilby en bredde av pedagogiske lærings- og utviklingsmiljøer med forskjellige anerkjente pedagogiske metoder og aktiviteter i utfoldelsen av de felles kommunale verdier på førskoleområdet. Pedagogisk kvalitet står i høy grad i sentrum i skisseringen av barnehagens formål, og derfor er den strukturelle og organisatoriske ledelse i stor utstrekning avhenging av en høy grad strukturell kvalitet for å kunne tilrettelegge og tilby de beste rammer for utviklingen av det pedagogiske arbeide.

Formålet med undersøkelsen er å evaluere implementeringen av områdeledelse for førskoletilbud i Rudersdal Kommune i Danmark og på bakgrunn av denne gi konkrete anbefalinger til fremtidige tiltak på området. Av evalueringen fremgår blant annet om og i hvilket omfang kommunen har nådd og oppfylt de suksesskriterier som de hadde satt seg i forbindelse med innføringen av områdeledelse. Forfatterne av rapporten konkluderer at strukturen med områdeledelse overordnet sett fungerer hensiktsmessig i forhold til utviklingen av førskoletilbudene. De viser blant annet at det er stort fokus på *innholdskvalitet* og at ambisjonsnivået er høyt. På bakgrunn av evalueringen anbefaler de nettopp at den pedagogisk-faglige utviklingen fortsatt skal være i fokus sammen med kjerneytelsen og utviklingen av denne.

Denne studie omhandler både strukturell kvalitet og resultat kvalitet.

I studien **Long-Run Benefits from Universal High-Quality Pre-Schooling** av Bauchmüller og Rasmussen (2011) er formålet å fastslå den kausale effekten som kvaliteten i barnehager har på barns kognitive og språklige utvikling ved utgangen av grunnskolen. Fem strukturelle

forutsetninger for kvalitet i barnehagene genereres og sammenholdes med eksamensresultater ved avgangsprøvene i skriftlig dansk i 9. klasse (tilsvarende 10. klasse i norsk skole). Disse strukturelle forutsetningene (kvalitetsindikatorer) er 1) voksen-barn-ratio (antall førskolelærere og assistenter pr. barn), 2) andel mannlige førskolelærere og assistenter i barnehagen, 3) andel førskolelærere med utdanning i barnehagen, 4) andel personale med annen etnisk bakgrunn enn dansk og 5) stabilitet i personalegruppen i barnehagen. Resultatene viser at et større antall pedagogisk ansatte pr. barn, en større andel av mannlige ansatte, en større andel av ansatte med annen etnisk bakgrunn enn dansk er moderat, men signifikant knyttet til bedre eksamensresultater for elevene i 9. klasse. Dessuten finner forskerne at gutter har større utbytte av barnehager som skårer høyt på de fem kvalitetsindikatorer enn jenter, mens effektene er relativt mindre for barn fra familier med lav inntekt. Videre viser studien at barn med annen etnisk bakgrunn enn dansk er tjent med en lavere personaleomsetning.

Denne studie omhandler både strukturell kvalitet og resultat kvalitet.

The effects of group daycare in the contexts of paid maternal leave and high-quality provision

er en undersøkelse av en norsk forskergruppe bestående av Bekkhus, Rutter, Maughan og Borge (2011). Deres studie har tre formål hvorav det første er å undersøke i hvilket omfang bruken av barnehager i Norge for 18 måneder gamle barn er en funksjon i en sosial seleksjonsprosess. Utover dette ønsker de at bestemme effekten av barnehager for 18 måneder gamle barn målt på barnas fysiske aggresjons- og angstnivå når de er 36 måneder gamle. Tredje formål består i å vurderer effekten av familiære risikofaktorer målt på barnas fysiske aggresjons- og angstnivå i 36-månedersalderen samt å avgjøre om typen barnepass målt i 18-månedersalderen er i stand til å moderere denne sammenhengen. Familierisiko er et indeks av faktorer i familien som for eksempel konflikter mellom foreldre, utdanningsnivå eller angst og depresjon hos moren. Det vil si faktorer som det antas at øker risikoen for angst og aggresjon hos barnet. Forskerne forklarer at deres forståelse av kvalitet er med utgangspunkt i barnehageloven. Siden innføringen av den norske barnehageloven av 1975, vurderes strukturelle og interaktive kvalitetsparametre i barnehagen løpende. For eksempel inneholder loven 26 paragrafer som regulerer bruken av en landsomfattende rammeplan, en småbarn-voksen ratio på 3:1, fireårig utdanning for førskolelærere, lederkvalifikasjoner, maks grense for egenbetaling, nasjonale subsidier og utendørsaktiviteter. Artikkelen rapporterer om vesentlige funn. 84% av alle 12 måneder gamle barn ble passet hjemme og det ble ikke funnet noen form for sosial seleksjon i forhold til valg av barnepass for barn i denne alderen. Derimot kan en slik seleksjonsprosess ses når barna er 18 måneder gamle hvor en positiv og statistisk signifikant sammenheng mellom mødres utdanningsnivå og deres bruk av førskoletilbud finnes. Samme signifikante sammenheng gjør seg gjeldende med hensyn til familieinntekt: jo høyere familieinntekt, jo oftere går barna i barnehage eller blir passet utenfor hjemmet. 18 måneder gamle barn i barnehagen har en svak, men likevel statistisk signifikant, positiv effekt på barnets fysiske aggresjons- og angstnivå målt ved 36-månedersalderen. En moderat effekt av det samlede mål for familierisikofaktorer på barnets fysiske aggresjonsnivå målt ved 36-månedersalderen ble funnet samt en beskjedne positiv effekt av dette på barnets angstnivå ved samme alder. Det var ingen modererte effekter av å gå i barnehage i 18-månedersalderen ved sammenhengen mellom det samlede mål for familierisikofaktorer og barnets fysiske aggresjonsnivå målt ved 36-månedersalderen.

Denne studie omhandler både strukturell kvalitet og resultat kvalitet.

Børhaug og Lotsberg undersøker hvilken betydning strukturell kvalitet har i forbindelse med ledelse og organisasjonsutvikling i artikkelen **Barnehageledelse i endring** (2010). Formålet med studien er å undersøke i hvilken grad og på hvilken måte barnehageledelse er utadvendt, samt i hvilken grad og på hvilken måte barnehageledelsen ivaretar den pedagogiske kvaliteten i barnehagen. Dessuten ønsker forfatterne å se på hvordan ledelsen av barnehagen har endret seg siden 1990-tallet, samt å argumentere for at ledelse i barnehager bør få høyere prioritet. De skriver følgende om kvalitet: «Kvalitet skal være en videreføring av barnehagetradisjonen med vekt på lek, omsorg, og uformell læring. Men barnehagen skal også i større grad ses som en del av utdanningsprosessen, og læring vektlegges gradvis mer, slik rammeplanene som innføres fra 1990-tallet av er et uttrykk for (Kunnskapsdepartementet, 2006). De innførte fagområder som barnehagen forpliktet til å arbeide systematisk med. Det er talende at barnehagesektoren nylig ble flyttet til Kunnskapsdepartementet der resten av utdanningssystemet styres fra.» Resultatene av studien viser at mange barnehagestyrere er svært aktive som pedagogiske ledere og at de tar ansvar for det enkelte barns utvikling og behov. Styrerne ønsker å styrke barnehagens pedagogiske profil og er opptatte av å etablere en god pedagogisk praksis. I tillegg blir også veiledning av medarbeiderne oppfattet som en viktig del av jobben. Studien viser dessuten at forvaltning av eksterne relasjoner er i fokus, og at det er et viktig aspekt for styrerne å skjerme medarbeiderne mot eksterne krav fra foreldre og kommuner. Studien viser at det er en vanskelig balansegang for styrerne å skulle håndtere disse kravene samtidig som de selv er representanter for kommunene.

Gustafsson og Mellgrens rapport **Yrkesroller i förskolan: En utvärderingsstudie av en fortbildning initierad av Kommunal och Lärarförbundet** (2008) forstår kvalitet som et tredelt fenomen. Først definerer de strukturell kvalitet som organisasjonens ytre forutsetninger. Dette kan være barnehagens organisering og resurser, som for eksempel personalets utdanningsnivå, gruppestørrelse, voksen-barn-ratio og innholdet i rammeplanen. De forholder seg også til prosesskvalitet som barnehagens indre arbeid, det vil si barnas aktiviteter, interaksjonen mellom barn og voksne osv. Prosesskvalitet kan også utvides til å handle om relasjoner mellom barnehage og foreldre. Dessuten er førskolelærernes bevissthet av betydning og hvordan denne bevisstheten kommer til uttrykk samt hvordan de ansatte tenker og forholder seg til både barna i barnehagen og deres foreldre. Gustafsson og Mellgren definerer til slutt resultat kvalitet som værende hvor godt barnehagen oppfyller de overordnede mål i rammeplanen, det vil si visse aspekter av barnas utvikling. Studien er en evaluering av gjennomføringen av et lovforslag fra den svenske regjeringen om å organisere barnehageaktivitetene på nytt. Studien tar utgangspunkt i et samarbeid (arbeidsmøte) mellom førskolelærere om forslaget og fokuserer særlig på tre områder: 1) ansvarsfordeling i arbeidsgruppen, 2) barnehagens oppgaver og kvalitet og 3) hvordan deltakelsen i arbeidsmøtet ble opplevd. Resultatene viser hvordan kommuner, førskolelærere og ledere reagerer på regjeringens utspillet Kvalitet i förskolan (2004/05: 11) og hvor vanskelig det var å flytte diskusjonen ut til de enkelte barnehagene ettersom styrerne ikke var klare til å diskutere utspillet. Det blir foreslått i rapporten å gjennomføre et aksjonsforskningsprosjekt som en form for oppfølging på den kunnskapen som barnehagene har samlet etter å ha deltatt på et slikt arbeidsmøte som deltakerne i denne studien gjorde.

Jansen og Tholin ser i undersøkelsen **Se lyset sammen er bra! Hvordan kan et etter- og videreutdanningsprogram bidra til at førskolelærere bedre ser, hører og forstår barn?** (2006) på

hvordan førskolelærere og barnehageassistenter som deltar i et etter- og videreutdanningsprogram blir flinkere til å se, høre og forstå barn. Det stilles spørsmål om hvorvidt og i hvilken grad etter- og videreutdanning endrer førskolelærernes arbeidsmåte. Studien beskriver hvordan en privat barnehage selv har utviklet et "skreddersydd" etter- og videreutdanningsprogram for hele personalgruppen, i alt 30 personer. Her deltok førskolelærerne i et videreutdanningskurs på 30 ECTS-poeng. Parallelt med dette studieprogrammet samarbeidet personalgruppen med forskere fra Høgskolen i Vestfold som ønsket å få mer systematisk kunnskap om hvilken betydning etter- og videreutdanningsprogrammer kan ha for det pedagogiske arbeidet i en barnehage. Forfatterne redegjør for kvalitetsbegrepet blant annet ved å henvise til en tidligere nevnt rapport fra Barne- og familiedepartementet, hvor det fremheves at "vedrørende kvalitet i barnehagen, er det viktig at kompetanse- og kvalitetsutvikling i barnehagen bliver et prioritert fag- og forskningsområde ved høgskolene." Dessuten skriver de at kvalitetsutvikling i barnehagen innebærer en stadig utvikling av faglige kompetanser og kvalifikasjoner blant personalet i barnehagene. Formålet med studien er blant annet å rette oppmerksomheten mot selve kvalitetsbegrepet og bidra til at studentene utvikler en forståelse for kvalitet knyttet til dynamiske prosesser i egen barnehage. Den gode barnehage er hele tiden under utvikling både organisatorisk og pedagogisk og arbeidet med å utvikle organisasjonen er ikke en avgrenset oppgave, men en kontinuerlig prosess. Studentene som deltok i kurset ble utfordret til systematiske undersøkelser av barnehagens praksis sammen med det pedagogiske personalet. Resultatene av studien viser at etter å ha deltatt på videreutdanningskurs, oppsøker og prioriterer førskolelærerne samvær med barn til fordel for mer praktisk rettet arbeid. Kvaliteten på tilstedeværelsen er forandret. Studien viser også at barna har fått et mer sentralt punkt på dagsordenen når personalet holder møter, og planleggingen av pedagogiske aktiviteter tar utgangspunkt i opplevelser med barna heller enn i personalets ideer. Dessuten har førskolelærerne fått styrket sin kompetanse i å lede utviklingsarbeid og i forhold til å lede personalet på avdelingen. Etter- og videreutdanningsprogrammet har fokus på barnedeltakelse, kvalitet, dokumentasjon og vurdering samt på barnehagen som en lærende organisasjon, og består av møter, veiledninger, oppgaver og utviklingsarbeid. Kombinasjonen av læringsarenaer er det viktige verktøyet som gjør det mulig å formidle læring. Det blir i studien konkludert med at et etter- og videreutdanningsprogram i en samlet personalgruppe er en god investering for barnehagen, og at et av kriteriene for at programmet skal lykkes er at det blir knyttet til et faglig samarbeid mellom barnehagen og fag- eller forskningsmiljøet.

Denne studie omhandler både strukturell kvalitet og prosesskvalitet.

I rapportene **Ledelse af dagtilbud under forandring: En undersøgelse af ledelsesstruktur og lederfaglighed på dagtilbudsområdet** og **Styrket ledelse gennem nye ledelsesstrukturer: Ledelse af dagtilbud under forandring** ser Jørgensen (2007) på ledelsesstrukturer og lederfaglighet i barnehagesektoren. Med utgangspunkt i den danske kommunalreformens ledelsesmessige endringer i barnehagesektoren spør studien hvilke nye ledelsesstrukturer som blir implementert, og hva slags ny ledelseskompetanse som kreves. Kvalitet blir omtalt som et særdeles viktig moment i ledelse i barnehagene: En rød tråd i rekken av politiske initiativ er den stigende betydningen god ledelse tillegges. Det er ledelsens ansvar å sikre den nødvendige kvalitet i barnehagens utforming av den pedagogiske oppgaven. Barnehageloven (dansk: Dagtilbudsloven) gir eksplisitt ledelsen i barnehagene et slikt ansvar for kvalitet og kvalitetsutvikling. Ledelsen har også ansvar for å sikre at det utarbeides pedagogiske rammeplaner i samarbeid med

foreldreutvalg. Regjeringens kvalitetsreform kommer også i høy grad til å handle om hvordan det skapes økt kvalitet i kjerneoppgavene på barnehageområdet gjennom bedre styring og organisering. Tankegangen i det økte fokus på ledelse er at god ledelse i barnehagene skaper utviklende og attraktive arbeidsplasser med økt faglighet som en konsekvens. Det betyr høyere kvalitet i den pedagogiske oppgaven og dermed gladere barn og mer tilfredse foreldre. Lederoppgaven og – utfordringen blir derfor å sørge for en strategisk kurs samt engasjere og motivere de ansatte til en større innsats slik at foreldrene opplever høy kvalitet i førskoletilbudene. Resultatene av studien viser at mer enn to tredeler av kommunene har vedtatt eller planlagt å vedta å innføre nye ledelsesstrukturer i barnehagene. En rekke ulike ledelsesmodeller er i virksomhet. Kommunene holder seg altså ikke til én modell, men to tendenser er identifiserbare: en tendens til å slå sammen institusjoner, og en tendens til å strukturere ledelsen på nytt for å samle ledelsen av barnehager, skoler og fritidsordninger i et lokalt område eller samle ledelsen av flere barnehager. Formålet med prosessen er å styrke ledelsen, å profesjonalisere ledelsen og å utnytte de økonomiske midlene i barnehagesektoren bedre. Prosessens utfordringer er, ifølge representantene fra kommunalforvaltningene, å utvikle ny ledelseskompetanse, å få oppbakking fra personalet i barnehagene og å fornye det tverrfaglige samarbeidet. Initiativet til å innføre nye ledelsesstrukturer kommer oftere fra det administrative personalet enn fra politikerne (i 81 prosent av tilfellene). Undersøkelsen konkluderer med at tendensen til å konsentrere ledelsesfunksjonen i barnehagesektoren representerer nye politiske krav til kvalitet og effektivitet på området. Tendensen til å hierarkisere ledelsen har skapt to motstridende, komplementerende eller konkurrerende profiler: Enten blir det fokusert på strategi og administrasjon, eller også blir det fokusert på faglighet og det daglige arbeidet. De nye strukturenes legitimitet og (delingen av arbeidsoppgavene mellom) de nye ledelsesprofilene blir ifølge undersøkelsens respondenter stadig utfordret.

Den danske forskeren Kragh-Müller har også studert perspektiver på kvalitet i barnehager. Hun beskriver i rapporten **Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner** (2010) hvordan hun undersøker kvalitet i to forskjellige barnehager i København med forskjellige organisatoriske og strukturelle betingelser. Undersøkelsen ser på hvordan pedagogisk kvalitet blir oppfattet av førskolelærere, barn og foreldre i de to barnehagene, og resultatene skal bidra til å utvikle pedagogisk kvalitet i barnehager og pedagogikken som fag og profesjon. Formålet er også å bidra til den politiske debatten ved å fremheve de historiske og samfunnsmessige betingelsene og vilkårene som barnehagene er underlagt. Førskolelærere og foreldre fra barnehagen i Christiania (fristadsområdet som ligger på Christianshavn i København) mener at deres ønsker om kvalitet blir oppfylt i hverdagen. Førskolelærere og foreldre fra barnehagen på Christianshavn (bydel i København) føler at deres ønsker om pedagogisk kvalitet ikke i tilstrekkelig grad har mulighet til å bli oppfylt i hverdagen. De endrede samfunnsmessige vilkårene i form av både besparelser og mange ulike administrative oppgaver betyr at den pedagogiske kvaliteten i Christianshavn-barnehagen blir svekket. Førskolelærerne har ikke mulighet til å utføre det pedagogiske arbeidet på en måte som de med sin faglige vurdering mener er tilfredsstillende. De trekkes bort fra samværet med barna. Arbeidet med rammeplaner og de tilhørende dokumentasjonskravene synes altså å være med på å svekke heller enn å styrke den pedagogiske kvaliteten, fordi førskolelærerne bruker mer tid på administrativt arbeid enn på barna. Pedagogisk kvalitet blir i Kragh-Müllers undersøkelse ikke forstått som en måling av barnehagen i forhold til universelle og objektive standarder for det pedagogiske arbeid som man etterstreber. Kvalitet bliver belyst og

diskutert ut fra forskjellige perspektiver med det formål å kunne utvikle en mer dyptgående forståelse av barnehagens pedagogiske praksis for å få svar på hva det er som skaper et godt barneliv, forstått på en konkret måte, kontekstuell og med mangfoldige forståelser av dette. I studien ble pedagogisk kvalitet undersøkt og diskutert på bakgrunn av førskolelærernes perspektiver, verdier og målsetninger i forhold til pedagogisk kvalitet sett i forhold til førskolelærernes profesjonelle vurdering av den konkrete daglige praksis og i forhold til foreldrenes forventninger og ønsker for barnas hverdag. Det blir tatt utgangspunkt i at det gode barneliv er en livsperiode i seg selv, og skal ikke ses utelukkende som en forberedelse til skole- og voksenlivet. Barnas perspektiver på hvilken hverdag de helst vil ha blir inndratt og sammenlignet med i hvilken utstrekning deres ønsker for det gode barneliv blir realisert i hverdagen. Dessuten blir kvalitet forstått samfunnsmessig og politisk sett som de overordnede mål for og krav til barnehagefeltet slik som det forstås i rammeplaner og lovverk om pedagogiske rammeplaner. Dette skal ses i sammenheng med de faktiske vilkår barna vokser opp under i deres lokale miljøer. Det blir altså i studien satt fokus på de dynamiske forhold som relaterer seg til en rekke perspektiver på pedagogisk kvalitet i barnehagen.

Denne studie omhandler både strukturell kvalitet, prosesskvalitet og innholdskvalitet.

I Rett til en barnehageplass – med krav til god kvalitet? av Pettersvold og Aagre (2008) evalueres Ski kommunes innsats for full barnehagedekning i kommunen. De har utviklet en helhetlig strategi for full barnehagedekning der både kvantitet, kvalitet og kostnadseffektivitet er sentrale prinsipper. Forandringene omfatter endrede barnegruppestørrelser, organisering i faste smågrupper, en styrket førskolelærerrolle, større ansvar til barnehageassistentene og systematisk erfaringsutveksling og kompetanseutvikling. Endringen av normeringen i barnehagen betydde at de gikk fra å være tre voksne på en gruppe med 18 barn til å være fire voksne på 27 barn, mens de i småbarnsavdelingen gikk fra å være tre voksne på en gruppe med 9 barn til å være fire voksne på 14 barn. Studien er deskriptiv og evalueringen fokuserer på fem punkter: 1) modellens viktigste elementer, 2) relasjonen mellom den kommunale ledelsen og ledelsen ved de enkelte barnehagene, 3) identifisering av de sentrale forandringene i den nye modellen, 4) forandringer i det pedagogiske personalets roller i den nye modellen, 5) forandringer i det ikke-pedagogiske personalets roller i den nye modellen, 6) relasjoner mellom det fysiske miljøet og det pedagogiske arbeidet. I studien vises det hvordan kommunen tenker kvalitetsbegrepet inn i innsatsen for full barnehagedekning når de skriver følgende: "Tanken er at en høyere andel pedagoger sammen med systematisk oppbygging av en kompleks modell med en faglig sterk barnehageetat, felles kompetanseutviklingstiltak, styrking av styrerrollen, økt ansvar til assistentene, store arealer og inndeling av barna i små grunner totalt sett vil gi økt kvalitet. Kommunen mener selv at den har utviklet en kostnadseffektiv økonomisk modell som samtidig medfører en høy pedagogisk kvalitet." Resultatene av studien viser også at kommunens modell har godt pedagogisk potensial, og at kombinasjonen av små barnegrupper med tilknyttede utdannede førskolelærere som en del av større barnegrupper er vellykket. Modellen gjør barnehagenes arbeid mindre sårbart overfor sykdom hos personalet. Tverrfaglige samarbeid, pedagogisk ledelse og de gode fysiske rammene – inne så vel som ute – er avgjørende for at modellen skal lykkes og kvaliteten kan opprettholdes etter den endrede normeringen. Det konkluderes at andre kommuner som måtte ønske å benytte modellen, bør derfor vurdere den grundig i forhold til deres konkrete lokale forhold.

Det svenske Skolverket har i kunnskapsoversikten **Perspektiv på barndom og barns lärande: En kunnskapsöversikt om lärande i förskolan og grundskolans tidigare år** (2010) og i publikasjonen **Stödja och styra: Om bedömning av yngre barn** (2010) belyst svensk forskning om barns tidlige læring i barnehage, førskole og tidlige skoleår fra 1995 og oppover. Forskningsoversikten skisserer de viktigste forskningsresultatene fra 1995 og oppover innenfor området barndom og læring, og gir en oversikt over hvilke områder som det ikke finnes svensk forskning på. Resultatene er omfattende og peker på mange forskjellige forhold. En konkret definisjon av kvalitet blir ikke gitt i oversikten, da det varierer fra studie til studie som er inkludert. Med utgangspunkt i et systematisk søk etter hovedsakelig svensk forskning presenteres resultatene av forskningen innenfor forskningsoversiktens område. Nordisk og internasjonal forskning trekkes inn der det regnes som relevant for svenske forhold. Resultatene blir delt inn i fire områder: perspektiver på barndom og barns læring, læringens hvor og når, læringens hvem, hva og hvorfor, og til slutt vurdering og dokumentasjon. Institusjonalisering er en vesentlig del av barndommens struktur. Det er gjort mye forskning på barndom og læring, men dette er primært små studier som tegner fragmentariske bilder av området. Barnets tid i førskolen ser ut til å ha stor betydning for om skolegangen etterpå blir vellykket, særlig for barn fra ressursfattige familier. Disse resultatene er imidlertid avhengige av forhold som førskolens kvalitet, barnets tid i barnehagen og førskolelærernes evne til å innrette seg i forhold til barnet. Forskning på hvilken betydning skolestartens tidspunkt tyder på at det har mer en kulturell betydning enn betydning for barnets innlæring, men at barnet drar nytte av å være i et miljø som ikke i for stor grad legger vekt på formalisert læring og voksenstyrte aktiviteter. Mange studier har undersøkt hvordan barnet lærer å lese, men bare få studier har fokusert på de helt små barnas vei inn i skriftspråket. Det finnes en del svensk forskning på vurdering og dokumentasjon, der evalueringsforskningen hovedsakelig har vært rettet mot de senere skoleårene og forskningen på dokumentasjon primært har vært rettet mot førskoler. Oversikten viser generelt at det mangler metodediversitet i forskningen, at det er få større forskningsprosjekter – både i omfang og i tidsmessig utstrekning – og at noen forhold er godt belyst i forhold til førskole, mens andre er godt belyst i forhold til de siste skoleårene. Ikke minst viser forskningsoversikten at det mangler forskning på de nye familieformenes betydning for barnets relasjon til institusjonslivet og læring, og forskning som følger barnet over flere år for å undersøke hvilken betydning forhold i førskolen har for barnet senere i livet, herunder på skolen. Denne studie omhandler både strukturell kvalitet og prosesskvalitet.

Også en annen rapport fra Skolverket, **Personalförstärkningar i förskolan: Utvärdering af statsbidrag til fördelat under åren 2005 och 2006** (2008) bidrar med kunnskap om kvalitetsarbeid og utvikling i den svenske førskolen. Rapportens formål er å følge opp og evaluere det statstilskuddet som ble tildelt barnehagene i årene 2005 og 2006 med den hensikt å øke antall ansatte og dermed legge til rette for å styrke kvaliteten i barnehagene. Tanken bak statstilskuddet var at et mindre antall barn pr voksen gjør det enklere å ha mindre barnegrupper og at det dessuten bidrar til et bedre arbeidsmiljø for de ansatte. De voksne får mer tid til det enkelte barn og mer tid til administrative oppgaver som planlegging, dokumentasjon og vurderingsarbeid. Fire aspekter var viktige fra starten av: høyere kvalitet i barnehagen for barn med særlige behov, for barn med annen etnisk bakgrunn enn svensk, frigjøring av tid for personalet utenfor barnegrupper samt bedre arbeidsmiljø. Studien undersøker om statstilskuddet er blitt brukt til det tiltenkte formålet. Studien er designet som en kunnskapsoppsummering (review-studie) og bygger på kvantitative data fra alle kommunene i Sverige. Resultatene av undersøkelsen viser at langt de

fleste kommunene har tatt imot statstilskuddet. Cirka halvparten av de kommunene som har mottatt tilskudd, har brukt midlene til å øke antall ansatte og dermed redusere antall barn per voksen. En tredel av kommunene har brukt midlene til barn med spesielle behov, mens de resterende kommunene har kombinert de to bruksområdene. Studien konkluderer dermed med at statstilskuddet har hatt den ønskede virkningen.

I de to referansene **Barnehagens organisering og strukturelle faktorerets betydning for kvalitet** av Vassenden, Thygesen, Bayer, Alvestad og Abrahamsen (2011) og **Undersøkelse av barnehagens organisering og den pedagogiske bemanningen** av Bayer (2011) er formålet å studere hvordan diverse strukturelle faktorer og forskjellige former for organisering av barnehagen virker inn på kvaliteten i barnehagene. Barnehagens størrelse og organisering er sentrale bakgrunnsfaktorer når bestemte kvalitetsindikatorer skal analyseres, som antall barn per ansatt, personalets utdanning og personalets stabilitet. Undersøkelsen gir et komplekst og sammensatt bilde av hvordan kvalitet blir ivaretatt i barnehager med ulik organisering og størrelse. Forskerne opererer med betegnelsene strukturell kvalitet og pedagogisk kvalitet. Strukturell kvalitet defineres som værende de organisatoriske rammer og ytre kvaliteter i og ved barnehagen. Dette kan for eksempel være personalesammensetning, personalets kompetanser, erfaring og ansvarsområder, stabilitet i personalegruppen og i hvor høy grad man lever opp til "pedagognormen". Andre forhold som også undersøkes er åpningstider, oppholdstider, leke- og uteareal og rutiner for tilvenningsperioder. Dessuten er antall barn per gruppe og antall barn per voksen viktige aspekter. Pedagogisk kvalitet defineres som barnehagens "indre kvalitet". Her handler det om de relasjonelle og faglige sidene som berører alle barnehagens aktører. Forskerne skriver at et godt følelsesmessig og sosialt klima er helt grunnleggende for den daglige kvaliteten for både voksne og barn da dette utgjør fundamentet for den daglige pedagogiske praksis. Undersøkelsen viser at personalet og styrerne i større barnehager oftere har relevant etterutdanning enn dem i små barnehager. Samtidig forholder personalet i store barnehager seg til flere barn per dag enn personalet i små barnehager, som i større grad har stabilt personale. Dette tyder på at mellomstore barnehager får det beste av to verdener, fordi de ofte evner å kombinere et trygt miljø med nyskapende tilnærming til barnehageorganisering og pedagogikk.

Den siste studien som omhandler strukturell kvalitet er Winsvold og Gulbrandsens rapport **Kvalitet og kvantitet. Kvalitet i en barnehagesektor i sterk vekst** (2009). Denne undersøkelsen er den tredje i rekken om kvalitet i norske barnehager før 2009. Bakgrunnen for kartleggingen har vært Kunnskapsdepartementets ønske om å få oversikt over og oppdatere kunnskapen om hvordan kvalitetsarbeidet i barnehagene har utviklet seg. Forfatterne skriver blant annet følgende om hva kvalitet i barnehager er: "Kvalitetsarbeid i barnehagen handler om å jobbe for at barnehagen skal oppnå ønskede predefinerte egenskaper. For barnehager er kvalitet blitt definert som helheten av de egenskaper en barnehage har, og som vedrører barnehagens evne til å tilfredsstillende barns, foreldres og samfunnets uttalte og underforståtte behov (sikkert etter Sandve 2000 og basert på NS-ISO 8402). Frode Sjøbstad (2002: 17) definerer barnehagekvalitet som "barnas, foreldrenes og de ansattes oppfatninger av og erfaringer med barnehagen, og i hvilken grad barnehagen oppfyller faglige og samfunnsmessige kriterier for hva en god barnehage er". Han nevner tre hoveddimensjoner for vurdering av kvalitet i barnehagen: strukturell kvalitet, sosial kvalitet og pedagogisk kvalitet". Undersøkelsen viser blant annet at ledelsen er den mest stabile arbeidskraften, særlig i små barnehager. Nitti prosent av styrerne er kvinner, og 92% er

utdannet som førskolelærer. I ni av ti barnehager holdes det medarbeidersamtaler minst én gang i året. Åtte av ti barnehager har interne opplæringstiltak. Omkring halvparten av barnehagene har eget opplæringsbudsjett. Siden undersøkelsen i 2004 har fagområdet kommunikasjon, språk og tekst kommet på dagsordenen i de fleste barnehagene. Barnehagene har i stor og stigende grad innført rutiner for å informere nye barn, deres foreldre samt nyansatte. Utenom personalet er det først og fremst foreldrene som deltar i evalueringsarbeidet i barnehagen. Observasjon er fortsatt den metoden som er mest brukt til kartlegging av barnas trivsel og utvikling, fulgt av pedagogisk dokumentasjon. I halvparten av barnehagene har barnehagestyreren utarbeidet planer for opplæring eller etterutdanning av de ansatte, og i to av tre tilfeller har barnehagen satt i gang lignende tiltak. Når det gjelder overgangen fra barnehage til skole, har alle barnehagene skoleforberedende tiltak for femårige barn. 60% av barnehagene har etablert faste rutiner for kartlegging av språket hos alle barna i barnehagen. En tredel har ikke faste rutiner, men velger ut barn etter observasjon og vurdering av behov. I 56% av barnehagene finnes det ett eller flere barn med nedsatt funksjonsevne.

Denne studie omhandler både strukturell kvalitet og innholdskvalitet.

4.2 Studier som omhandler prosesskvalitet

I alt 14 referanser fordelt på 8 studier omhandler prosesskvalitet – alene eller sammen med andre kvalitetstyper. I denne kategorien er det flere av referansene som referer til samme prosjekt, blant annet de store danske HPA- og VIDA-prosjektene. Dette vil fremgå av det følgende. Studiene i denne kategorien beveger seg innenfor temaene *Utdanning, faglighet og kompetanse, Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid og Barnehagens innvirkning på barns utvikling*.

Mathiasen, Madsen og Heslop ser i studien **Kvalitetsmåling i et kvalitativt perspektiv: En undersøgelse af perspektiver på kvalitet og kvalitetsvurdering på dagtilbudsområdet** (2008) på hvordan barnehagens aktører oppfatter kvalitet. Den forsøker å definere kvalitet i barnehagesektoren slik den blir definert av aktørene som til daglig jobber innenfor eller har kontakt med barnehagesektoren. Formålet med undersøkelsen er å finne et "nedenfra-og-opp-perspektiv" på kvalitet som kan sette inn i et større perspektiv den danske regjeringens initiativ til å iverksette målinger og sammenligninger av den faglige kvaliteten i blant annet barnehagesektoren ut fra foreldretilfredshetsundersøkelser, kvalitetsindikatorer og akkrediteringsmodeller. Studien har i forlengelsen av dette også til formål å undersøke kvalitetsmålingenes muligheter og begrensninger når det gjelder å gi svar på hva kvalitet er, samt å sikre og utvikle kvalitet. Resultatene viser at aktørene er enige med hensyn til kvalitetsforståelsen i barnehagene, som grunnleggende omfatter trygghet, nærhet, læring, utvikling, engasjerte og tilfredse foreldre, arbeidsglede og trivsel blant personalet samt gode fysiske rammer. Aktørene er imidlertid uenige når det gjelder spørsmålet om hvilke metoder det er relevant å bruke til kvalitetsvurderingen. Loven peker på sentralt definerte og standardiserte kvantitative målinger som verktøy for å synliggjøre og sammenligne barnehagenes kvalitet og lokal politikk. Personalet frykter imidlertid at indikatorer og kvantifiserbare mål vil føre til en målforskyvning og resultatfiksering som vil gå på bekostning av kjerneinnsatsen overfor barna. Personalet peker på at kvalitetsvurderinger forutsetter besøk, deltakende observasjon, dialog samt en evaluator (en som evaluerer) som har foregående kjennskap til det pedagogiske arbeidet, som grunnleggende nødvendigheter for å kunne gi en nyttig og gyldig kvalitetsvurdering.

Personalet betrakter altså kvalitative metoder og lokale beskrivelser og refleksjoner som forutsetninger for arbeidet med å utvikle institusjonspraksis. Metodene er avgjørende for både validiteten av og nytteverdien på målingene, og dermed blir konklusjonen at det kreves en kombinasjon av kvantitative og kvalitative metoder når man skal evaluere barnehagepraksis, og at utfordringen ligger i å benytte kontekstnære og dialogiske målings-/vurderingsmetoder som også omfatter tilstedeværelse i den aktuelle institusjonen, og som samtidig kan sammenlignes på tvers. Det allerede omtalte danske **HPA-prosjektet**¹ undersøker også prosesskvalitet. HPA står for "*Handlekompetence i Pædagogisk Arbejde*" og er en intervensjonsstudie hvor formålet er å belyse spørsmålet om hvorvidt en fokusert innsats i barnehager kan fremme utsatte barns livssjanser på kortere og lengre sikt, samt under hvilke betingelser. Vil en fokusert intervensjon bidra til at utsatte 3-6-åringene får styrket deres kompetanser intellektuelt, personlig og med hensyn til å inngå i sosiale nettverk på lik linje som deres jevnaldrende? Hvordan spiller gitte rammefaktorer og vilkår inn og kan man identifiserer den mest effektive intervensjon samt effekter som forventes å rekke videre frem til skolegang og utdanningssystemet? Dette er noen av de spørsmålene som HPA-prosjektet tar utgangspunkt i. Resultatene fra prosjektet viser at en målrettet pedagogisk intervensjonsinnsats kan fremme sosialt utsatte barns livssjanser. Dette krever et tydelig fokus på saken fra personalets side samt langvarig innsats. Undersøkelsen viser blant annet at andelen sosialt utsatte barn i barnehagene varierer betydelig. 25 prosent av barnehagene har mindre enn ti prosent sosialt utsatte barn, mens det i 13 prosent av barnehagene er 20–50 prosent sosialt utsatte barn. Halvparten av barnehagene har ingen spesielle metoder eller innsatser rettet mot sosialt utsatte barn. Når det gjelder betydningen av pedagogisk profesjonalisme, peker undersøkelsen dessuten på at det er viktig at personalet får anledning til å utvikle sin kompetanse. For eksempel er det viktig å sette av tid til pedagogisk refleksjon, kommunikasjon og diskusjon av den pedagogiske profesjonaliteten i barnehagen. Undersøkelsen konkluderer med at fremtidige intervensjoner bør: 1) fokusere på handlekompetanseløft blant førskolelærerne, 2) være basert på et innovasjonsparadigme i stedet for å fokusere på de enkelte barnas mangler og 3) ha støtte i det politiske og administrative systemet. Dersom fremtidige intervensjoner skal lykkes, må to kriterier være oppfylt: 1) kvalitetsutvikling i institusjonene må bygge på eksisterende mål og 2) vi må styrke barnas utbytte av å være i barnehage ved at vi støtter deres kompetanse og evne til å mestre sitt eget liv både her og nå og på lengre sikt.

Denne studie omhandler både prosesskvalitet og resultatkvalitet.

VIDA-prosjektet bygger videre på resultatene fra HPA-prosjektet. VIDA står for "*Vidensbaseret Indsats over for udsatte børn i Dagtilbud*" og prosjektet beskrives i **Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 2. Baseline** av Jensen, Brandi, Kousholt, Berliner, Yung Andersen, Hellmund og Holm (2011) og **Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 1. Design og metode** av Jensen, Holm, Wang, Kousholt, Ravn, Søgaard Larsen, Steiner Rasmussen, Berliner, Yung Andersen og Brandi (2011). Formålet med dette prosjektet er overordnet å undersøke effekter av en tidlig innsats i barnehagen som skal fremme utsatte barns trivsel, læring og utvikling ved hjelp av en inkluderende pedagogikk. Da rapportene ble publisert, var intervensjonene ennå ikke foretatt, og de resultatene som ble publisert i 2011, gjelder kjennetegn ved de barnehagene som deltar. Det legges vekt på å undersøke om VIDA kan høyne barnehagekvaliteten på en slik måte at deltakelse i barnehage fremmer utsatte barns trivsel og læring. Studien viser først og fremst at de barnehagene som deltar i intervensjonene, er enige når det gjelder de egenskapene (de selv har)

som er undersøkt (pedagogiske faktorer, ledelse, organisatorisk læring og kunnskap samt motivasjon for å delta i VIDA). I studien beskrives kvalitet i barnehager slik: "Kvalitet i dagtilbud skal således fremover kunne måles på, om dagtilbuddet reelt bliver et sted, hvor uddannelse og dannelsesprosesser kan tage sin begyndelse og blive for alle børn i velfærdssamfundet." Resultatene (de foreløpige) viser at 60% av de spurte mener at deres barnehage arbeider ut fra bestemte pedagogiske teorier. En åpen og inkluderende form for ledelse er den mest typiske lederstilen i barnehagene som deltar. Prosjektets delundersøkelse av foreldreinkluderingsformer viser at de fleste barnehagene holder fellesarrangementer for alle foreldrene to til fem ganger i året, og de fleste foreldrearrangementene er sosiale aktiviteter uten noe egentlig uttalt læringsmål.

Denne studie omhandler både prosesskvalitet og resultat kvalitet.

I studien **Dimensions of Pedagogical Quality in Preschool** (2007) av Sheridan er formålet å beskrive kvalitetsbegrepet i barnehagen. I studien blir det undersøkt hvordan fire dimensjoner av pedagogisk kvalitet kan brukes i forbindelse med evaluering. Disse fire dimensjoner er: den samfunnsmessige konteksten, barnet, førskolelæreren og læringskonteksten. Sheridan evaluerer i artikkelen barns muligheter for deltakelse og innflytelse i barnehagen på bakgrunn av disse fire dimensjonene. Resultatet tydeliggjør kompleksiteten i begrepet pedagogisk kvalitet og hvordan den arter seg i interaksjonen mellom forskjellige aspekter av menneskelige og materielle ressurser. For å få et fyllestgjørende innblikk i pedagogisk kvalitet er det nødvendig å studere det samme aspektet og fenomenet og de samme situasjonene fra mer enn ett perspektiv om gangen. Studien viser imidlertid at det innenfor "førskolelærers dimensjon" finnes indikasjoner på at førskolelærere i barnehager av høy kvalitet er mer selvkritiske i sine selvevalueringer, mens førskolelærere i barnehager av lav kvalitet har tendens til å fokusere på eksterne begrensede faktorer og ofte vurderer seg selv mer positivt enn en ekstern evaluering gjør.

I studiene **Barns tidige lärande: En tvärsnittsstudie om förskolan som miljö för barns lärande** (2009) av Sheridan, Samuelsson og Johansson og **Förskolan: Arena för barns lärande** av Sheridan, Samuelsson, Johansson, Doverborg og Claesdotter (2010) er formålet å oppnå kunnskap om hva det er som karakteriserer barnehagen som læringsmiljø. Dette gjøres gjennom studier av variasjoner i læringsmiljøer i relasjon til barns evner og erfaringer innenfor forskjellige aspekter av innholdsområdene språk/kommunikasjon, matematikk og samspill. Studien har dessuten et vesentlig metodeutviklende formål. En omfattende beskrivelse av kvalitet og forståelse av kvalitet blir gitt i studien. Forfatterne henviser til følgende definisjon av det de kaller en strukturell definisjon av pedagogisk kvalitet: Et multidimensjonalt fenomen hvor interagerende dimensjoner og aspekter konstituerer et læringsmiljø som på forskjellige måter bidrar til barns lærings- og utviklingsmuligheter i førskolen og skolen. Også her henvises det til de fire dimensjoner av pedagogisk kvalitet: den samfunnsmessige konteksten, barnet, førskolelæreren og læringskonteksten. Studiens resultater viser at det er en klar sammenheng mellom læringsmiljøer og førskolelæreratferd. I forskjellige læringsmiljøer opptrer førskolelæreren på forskjellige måter. For eksempel er det læringsmiljøer hvor barna har begrenset medinnflytelse, miljøer hvor barna blir inndratt i forhandlinger samt miljøer hvor barna blir utfordret læringsmessig. Det fremgår av studien at i barnehager med høy kvalitet er førskolelærerne av den oppfattelse at barna har best av at lære ved at selv prøve og utforske ting, motsatt i barnehager av lav kvalitet hvor de pedagogiske aktiviteter i høyere grad er voksenstyrt. Studien konkluderer at førskolelærernes

kompetanser og kunnskap er en generalitet. Dette betyr at førskolelærerens kunnskap, eller mangel på samme, har innvirkning på både innhold og læringskontekst. En konsekvens av dette er at hvis barnehagen er av lav kvalitet har dette betydning for alle situasjoner og aktiviteter i barnehagen – om omvendt hvis kvaliteten er høy.

Utover disse studiene inngår prosesskvalitet også i følgende studier, som er beskrevet under strukturell kvalitet:

Jansen og Tholin (2006): Se lyset sammen er bra! Hvordan kan et etter- og videreutdanningsprogram bidra til at førskolelærere bedre ser, hører og forstår barn?

Kragh-Müller (2010): Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner.

Skolverket (2010): Perspektiv på barndom og barns lärande: En kunskapsöversikt om lärande i förskolan och grundskolans tidigare år.

4.3 Studier som omhandler innholdskvalitet

To studier omhandler innholdskvalitet og begge disse er beskrevet under strukturell kvalitet. Det første er Kragh-Müllers **Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner** (2010) og det andre er Winsvold-rapporten **Kvalitet og kvantitet. Kvalitet i en barnehagesektor i sterk vekst** (2009). Disse studiene er tematisert under henholdsvis *Utdanning, faglighet og kompetanse* og *Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid*.

4.4 Studier som omhandler resultat kvalitet

I alt 22 referanser fordelt på 13 studier omhandler resultat kvalitet og et par av de inkluderte studier omhandler samtidig andre kvalitetstyper, hvilket er årsaken til at noen av studiene i denne kategorien er beskrevet tidligere. Studiene i denne kategorien beveger seg innenfor temaene *Utdanning, faglighet og kompetanse* og *Barnehagens innvirkning på barns utvikling*.

I **Non-cognitive child outcome and universal high-quality child care** (2010) tar Datta Gupta og Simonsen utgangspunkt i at alle førskoletilbud i Danmark kan karakteriseres ved å være av høy kvalitet og ha lave utgifter. Kravene til kvalifikasjoner hos ansatte i barnehager er omfattende og antallet barn pr voksne er langt lavere i Danmark sammen lignet med andre OECD-land. Formålet med studien er å undersøke om treåringer har utbytte av å være i et førskoletilbud sammenlignet med å bli passet hjemme, målt ved hjelp av ikke-kognitivt utbytte hos barna. Dessuten ønsker studien å undersøke om antall timer i barnehagen er av betydning. Studien avdekker at det ikke har noen innvirkning på barn i treårsalderen å bli passet utenfor hjemmet sammenlignet med å bli passet av foreldrene, målt etter ikke-kognitivt utbytte. Studien finner imidlertid følgende forskjeller i virkningen av å bli passet i barnehage og familiebarnehage: Gutter av mødre med lav utdanning viser seg generelt å ha utviklet sine ikke-kognitive ferdigheter dårligere når de er plassert i familiebarnehage, enn når de er plassert i barnehage. Dessuten avdekker studien at opphold i barnehage ut over 30 timer i uken kan ha negativ innvirkning på barnets ikke-kognitive ferdigheter.

Også Holmgren tar utgangspunkt i at svenske førskoletilbud generelt er av høy kvalitet i studien **Child day care center or home care for children 12-40 months of age: what is best for the child? A systematic review** (2009) og beskriver et høykvalitetstilbud som en barnehage med en planlagt rammeplan, utdannet personale, retningslinjer for normering av barn pr voksen og barnegruppestørrelse. Undersøkelsen er en systematisk kunnskapsoppsummering (review-studie) av forskning på barnehagens virkning på barn i alderen 12–40 måneder. Studien undersøker de sosio-emosjonelle og/eller kognitive effektene av barnepass i barnehagen sammenlignet med pass av foreldrene frem til barnets cirka tredje år. Kartleggingen forsøker å besvare hvilken form for førskoletilbud som er mest hensiktsmessig for barnet. Fire av de sammenfattede studiene oppfyller inklusjonskriteriene. Resultatene viser at pass i barnehage er gunstig for barnet. Den kognitive og språklige utviklingen styrkes i takt med den tiden – altså antall måneder – barnet blir passet i barnehage, og virkningen varer til barnet når skolealder. Studien konkluderer med at det er langsiktige effekter knyttet til pass i barnehage sammenlignet med pass hjemme. Det er ikke mulig å trekke noen endelig konklusjon når det gjelder barnehagens virkning på småbarns sosio-emosjonelle utvikling.

Undersøkelsen **Socialt utsatte barn i dagtilbud** (2006) av Jespersen har som formål å formidle kunnskap om hvordan innsats for sosialt utsatte barn i barnehagene har vært organisert, og hvilken betydning denne innsatsen har hatt i henholdsvis Danmark og USA. Studien fokuserer hovedsakelig på barnehagens muligheter til å bidra med en særlig innsats overfor barn som kommer fra ressursvake hjem. På bakgrunn av den kunnskapen som er hentet inn, stilles det i rapporten opp en rekke mulige satsingsområder for utviklingen av en mer målrettet dansk innsats. Danske barnehager har potensial til å støtte utsatte barn og på den måten motvirke sosiale ulikheter, stigmatisering og marginalisering. Mangelen på forskning på resultatene av slik innsats, så vel som manglende kunnskap om hva som faktisk virker, betyr imidlertid at bruken av sosial innsats verken er systematisk nok eller veldokumentert nok. Gjennomgangen av utenlandske – fortrinnsvis amerikanske – studier illustrerer mangfoldet av muligheter for å etablere en dansk forskningstradisjon som blant annet i større grad fokuserer på effektmåling. Det er i de danske undersøkelsene bred enighet om at kvalitetsnivået i de enkelte barnehager har betydning for om den enkelte barnehage kan motvirke negativ sosial arv. Kvalitetsnivået kan bestå av flere aspekter, men er i høyeste grad knyttet til førskolelærerens kompetanse og den pedagogiske praksis i barnehagen. Dessuten er rammebetingelser i form av normeringer og tid av stor betydning.

Også den norske studien **Does Universally accessible child care protect children from late talking? Results from a Norwegian population-based prospective study** av Lekhal, Zachrisson, Wang, Schjølberg og von Soest (2011) tar utgangspunkt i at norske barnehager er av høy kvalitet. Formålet med studien er tredelt. For det første ønsker forfatterne å undersøke hvorvidt barn som går i barnehage de første tre årene av livet, har mindre risiko for å utvikle sen tale, når man kontrollerer for diverse variabler – blant annet barnets tidlige sosiale kommunikasjonsevner før det begynner i barnehage. Deretter undersøker studien hvorvidt antall timer som barna tilbringer i barnehage de første tre årene, har sammenheng med sen taleutvikling i treårsalderen. Til slutt undersøker forfatterne potensielle kjønnsforskjeller i forhold til barnehageordninger og sen tale. Studien viser at det ikke er sammenheng mellom barn som blir passet i barnehageordninger i ettårsalderen, og barn med sen taleutvikling. Studien viser imidlertid at barn som går i barnehage

når de er halvannet år gamle, og barn som går i barnehage når de er tre år gamle, har signifikant mindre risiko for sen taleutvikling sammenlignet med barn som ikke går i barnehage: Færre barn som ble passet i formelle barnehageordninger, ble kategorisert med sen taleutvikling enn barn i uformelle barnepassordninger. Studien viser at barn som er i barnehagen på fulltid i treårsalderen, mer sannsynlig vil tilhøre gruppen av barn med vanlig språkutvikling enn barn som er i barnehagen på deltid. De fleste barna var i uformelle tilsynsordninger i ettårsalderen, men ved halvannet år var 60% i formelle barnehageordninger, og i treårsalderen var de fleste barna i formelle barnehageordninger. Totalt 4,6 prosent av barna som deltok, ble da de var 36 måneder gamle, vurdert å ha sen taleutvikling. Kjønnsforskjellen er markant: 6,5% av guttene sammenlignet med 2,6% av jentene har sen taleutvikling.

De fire publikasjonene **Sosialt utsatte barn i dagtilbud – innsats og effekt. Sammenfattende rapport** av Mehlbye, Jensen, Nielsen, Thorgaard, Andersen og Gundelach, **Innsatsen over for sosialt utsatte barn i dagtilbud: Teori og praksis i landets kommuner – delrapport 1** av Mehlbye og Jensen, **Innsatsen over for sosialt utsatte barn i dagtilbud: Casestudier i ti kommuner - delrapport 2** av Nielsen og Thorgaard, samt **Innsatsen overfor sosialt utsatte barn i dagtilbud. Casestudier i ni dagtilbud. Delrapport 3** av Andersen og Gundelach (alle 2009) referer til et og samme prosjekt hvor formålet er å beskrive type og omfang av innsatser rettet mot utsatte barn i barnehage. Studien undersøker utformingen og effekten av innsatsen og metodene i praksis. I studien defineres barnehager av høy kvalitet som et førskoletilbud som har positiv effekt på den språklige utviklingen hos barn hvis foreldre har et lavt utdanningsnivå og uttrykker et lavere nivå av språklig kompetanse. Studien viser at effektbegrepet faller innenfor tre nivåer: barnets utbytte, kombinasjon av barne- og foreldreutbytte samt samfunnsmessige gevinster. Den oppsummerende rapporten dekker tre delundersøkelser som hver har tatt for seg utsatte barn på forskjellige nivåer, dvs. fra det overordnede, planleggende kommunale nivået og ned til den konkrete praksisen i barnehagene. I stort sett alle kommunene er det utarbeidet en sammenhengende barne- og ungdomspolitik, og mange kommuner legger særlig vekt på innsatsen overfor sosialt utsatte barn og unge, som hovedsakelig blir definert ut fra at de kommer fra sosialt svake miljøer. Kommunenes barnepolitikk prioriterer romslighet og inkludering av de sosialt utsatte barna i normalmiljøet. Som konsekvens av dette ser vi en trend mot at det legges vekt på forebyggende innsats i barnehagene som er rettet mot henholdsvis barnegruppen som helhet og de utsatte barnas foreldre. Dette skjer ut fra forståelsen av at barnets problemer må betraktes kontekstuellt heller enn med det tradisjonelle fokuset på de enkelte barna og en innsats rettet mot hvert enkelt barn. Alle initiativene peker i retning av en økende profesjonalisering av førskolelærernes arbeid, en realisering av en annerledes innsats og et ønske om å styrke den tidlige innsatsen. Utviklingen er i stor grad båret frem av statlige fondsmidler. Halvparten av landets kommuner mottar dermed statlige fondsmidler til utvikling av området. Parallelt med denne utviklingen er det imidlertid fremdeles den tradisjonelle ordningen som er oftest i bruk, med førskolelærere som støtter hvert enkelt barn, og ressurser som blir tildelt ved at fagpersonene individualiserer og fremhever barnas problemer i stedet for utviklingsmulighetene og ressursene deres. Det er med andre ord fortsatt innsatsen overfor enkelte barn med tanke på å hjelpe problematferden eller kompensere for manglende utvikling, som i praksis har høyest politisk prioritering (70% av kommunene). Videre viser studien at det er klare forskjellinger i de undersøkte barnehager. Flere av barnehagene iverksetter ikke særlige aktiviteter for de sosialt utsatte, men satser på et mer intensivt sambær og en tettere kontakt med denne gruppe barne med den øvrige barnegruppe. En markant

unntakelse er det systematiske arbeid med å støtte barnas språkutvikling som gjennomføres flere steder. Barnehagene vurderer effekten av deres innsats primært muntlig gjennom dialog. Dette tyder på at det mangler lett tilgjengelig og faglig underbygd materiale til å dokumentere arbeidet med sosialt utsatte barn på en måte som kan understøtte en mer presis og målrettet innsats. Det konkluderes at følgende punkter med fordel kan overveies i en systematisk dokumentasjon: 1) Hvordan måler vi forandringen? 2) Hvilken sammenheng kan vi se mellom de oppnådde mål og vår innsats? 3) Hva betyr forandringen for barnet? Og 4) Hva betyr forandringen for barnets foreldre?

I forskningsoversikten Daginstitutioners **betydning for sosialt utsatte barn: En forskningsoversikt** av Petersen (2008) er formålet å oppnå kunnskap om barnehagens betydning for utsatte barn, samt på hvilke måter barnehagen kan medvirke til å bedre utsatte barns utviklingsmuligheter. Gode kvalitetsbarnehager blir i oversikten karakterisert ved barn-voksen-ratio, utdanningsnivå på de ansatte i barnehagen og samspillet mellom barna og de voksne. Resultatene av analysen av den internasjonale forskningen viser at det å gå i barnehage har en supplerende eller kompenserende effekt i forhold til ulike former for innsats som er tilrettelagt for sosialt utsatte barn. Disse resultatene stemmer overens med annen forskning på området, og viser generelt at utsatte barn møter begrensninger sosialt, emosjonelt og læringsmessig sammenlignet med andre barns oppvekst. Når det gjelder utvikling av utsatte barns læringsmessige og sosiale kompetanse, viser en gjennomgang av de inkluderte studiene at det finnes betydningsfulle funn i den pedagogiske innsatsen som peker i retning av at barnehagene kan medvirke til å øke utsatte barns kompetanseutvikling; at barnehagen, i motsetning til pass i hjemmet, generelt har signifikant betydning for sosialt utsatte barns kompetanseutvikling. I tillegg viser det seg at høykvalitetsbarnehager som har god normering og legger vekt på personalets utdanning så vel som tilrettede læreprogrammer, har innvirkning. Til slutt blir det pekt på at samspillet mellom det enkelte barn og den enkelte voksne er betydningsfullt for barnets utvikling, og at pedagogiske læreprogrammer som tar utgangspunkt i barnets selvstendighetsutvikling – i motsetning til en mer stimulus-respons-basert tilnærming – er av vesentlig betydning.

Schjølberg, Lekhal, Vartun, Helland og Mathiesen undersøker i **Barnepass fram til 18 måneder: Sammenhenger mellom barnepass fram til 18 måneder og språklige ferdigheter og psykisk fungering ved 5 år** (2011) nettopp sammenhenger mellom førskoletilbud for barn inntil 18 måneder og deres språklige ferdigheter og psykisk fungering målt ved femårsalderen. Studien har både et deskriptivt og et utforskende formål. Forfatterne ønsket å beskrive bruken av barnehageordninger i Norge og å undersøke sammenhengen mellom disse ordningene og språklige ferdigheter og mentale evner i femårsalderen. Om kvalitet skriver forskerne følgende: "Bruken av barnehager i Norge skiller seg fra praksisen i de fleste andre land ved at vi blant annet har 10 måneders fullt lønnet foreldrepermisjon, sterkt subsidierte barnehager og kvalitetsstandarder i barnehagene som er statlig regulert. (...) Velferdsordninger for barn og barnefamilier varierer også mellom land. UNICEF vurderer det slik at Norge møter åtte av ti kvalitetskrav for barnevelferdspolitik (deriblant 1 års foreldrepermisjon og ulike strukturelle kvalitetskriterier for barnehagen), mens USA kun møter tre, England fem og Canada ett (UNICEF, 2008). Barnepass utenfor hjemmet har med andre ord svært varierende kvalitet og foregår under ulike betingelser og reguleringer i ulike land. Dette må vi ha i mente når vi sammenligner forskningsfunn fra norske undersøkelser med det som er funnet i studier fra andre land."

Ti hovedfunn blir presentert i studien. For det første viser undersøkelsen at de fleste barn som blir passet utenfor hjemmet innen de blir 18 måneder gamle, blir passet i barnehage. Antall timer som 18 måneder gamle barn blir passet utenfor hjemmet, har økt fra 27 timer i gjennomsnitt i perioden 2001 til 2003 til 31 timer i gjennomsnitt i perioden 2007 til 2009. Studien viser at 52 prosent av femårige barnehagebarn går i kommunale barnehager. Valg av barnehagetype avhenger av mors utdanningsnivå. Hvilken alder barna har når de begynner i barnehage, varierer med foreldrenes språklige bakgrunn. Flere mødre med kort utdanning passer barnet hjemme til det er 18 måneder gammelt, enn mødre med lengre utdanning. Barn av mødre med kort utdanning som blir passet utenfor hjemmet, er oftere i familiebarnehage enn barn av mødre med lengre utdanning. En noe større andel barn med to norskspråklige foreldre blir passet utenfor hjemmet når de er 18 måneder, enn det som er tilfellet for barn i familier der ingen av foreldrene har norsk som morsmål. Forfatterne fant en liten sammenheng mellom gutter som blir passet i barnehage til de er 18 måneder, og både språkproblemer og atferdsvansker i femårsalderen. Dessuten ble det avdekket en liten sammenheng mellom atferdsvansker i femårsalderen og pass i barnehage mer enn 40 timer i uken. Forfatterne fant ingen sammenheng mellom barnehage og emosjonelle vansker i femårsalderen. Til slutt viser studien at mange av barna hadde dokumenterte utviklingsvansker eller økt risiko for å utvikle det i sitt første leveår. Det ble rapportert at knapt fem prosent av femåringene hadde fødselsskader, syndromer eller alvorlige medisinske problemer ved fødselen. Forfatterne konkluderer med at effekten er liten i alle de påviste sammenhengene. Det er mulig at forskjellene i effekt skyldes at noen barn er mer sårbare enn andre når det gjelder tidspunktet for å begynne i barnehagen eller antall timer som blir tilbrakt utenfor hjemmet, og det kan også hende at kvaliteten på barnehagetilbudene kan forklare noen av forskjellene.

I Keep it in the family? Universal child care, child development and intra-household conflict av Havnes (2009) er studiens formål å belyse hvorvidt og hvordan barns utvikling blir påvirket av om de har gått i barnehage eller ikke, og i hvilken grad dårlig tilgang på barnepass hindrer mødre i å delta på arbeidsmarkedet. Utgangspunktet for studien er barnehagereformen av 1975 hvor Stortinget vedtok landets første lov om barnehager. Studien viser at statsstøttede institusjonstilbud har positiv innvirkning på barns liv som voksne målt i begynnelsen av trettiårene. Resultatene viser blant annet at barn som har gått i barnehage i større grad fullfører skolegang og høyere utdanning sammenlignet med andre. Forskeren konstaterer at hver barnehageplass gir 0,35 år ekstra utdanning, det vil si at når norske kommuner i årene fra 1976 til 1979 etablerte 17 500 nye barnehageplasser, produserte de også 6200 år mer utdanning. Dessuten viser studien at barn som kommer fra kommuner med stor utbygging av barnehager i mindre grad faller utenfor arbeidsmarkedet eller har lav inntekt. Interessant er det så også at de ikke er blant dem som har toplønn hvilket kan tolkes som en indikasjon på at reformen fungerer som en mekanisme til sosial utjevning. Videre viser resultatene at barn av mødre med lav utdanning har mest å tjene på å gå i barnehage. Til tross for sterk korrelasjon viser studien at barnehagetilbudet har liten kausal effekt på kvinners deltakelse på arbeidsmarkedet.

Utover disse studiene omhandler følgende studier også resultatkvalitet: Albæk Nielsen, A.; Nygård Christoffersen, M. (2009). Børnehavens betydning for børns utvikling. En forskningsoversigt. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Bauchmüller, R., Gørtz, M. & Rasmussen, A.W. (2011). "Long-Run Benefits from Universal High-Quality Pre-Schooling". København: AKF, Danish Institute of Governmental Research.

Bekkhuis, M., Rutter, M., Maughan, B. & Borge, A.I.H. (2011). "The effects of group daycare in the context of paid maternal leave and high-quality provision". *European Journal of Developmental Psychology*, 8(6), 681-696.

Jensen, B. (2009). *Udsatte børn i dagplejen: en undersøgelse af viden, hverdagsliv og udviklingsmuligheder*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B., Brandi, U., & Kragh, A. (2009). *Effekter af "Familiepladser og basispladser" : udvikling af mellemformer til udsatte børn i dagtilbud i Københavns Kommune 2007-2009*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B. (2007). *Kan daginstitutioner gøre en forskel? Erfaringer fra empirisk forskning og perspektiver for fremtiden*. I: Ploug, N. *Social arv og social ulighed* (1. udgave, S. 68-99). København: Hans Reitzel Forlag.

Jensen, B., Brandi, U., Kousholt, D., Berliner, P., Yung Andersen, T., Hellmund, G. & Holm, A. (2011). "Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 2. Baseline. VIDA-forskningsserien 2011:3". København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.

Jensen, B., Holm, A., Wang, C., Kousholt, D., Ravn, I., Sjøgaard Larsen, M., Steiner Rasmussen, O., Berliner, P., Yung Andersen, T. & Brandi, U. (2011). "Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 1. Design og metode. VIDA-forskningsserien 2011:1". København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.

Jensen, B., Holm, A., Allerup, P. & Kragh, A. (2009). *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner, HPA-Projektet*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B. (2009). *A Nordic Approach to Early Childhood Education (ECE) and Socially Endangered Children*. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(1), S. 7-21.

4.5 Oppsummerende betraktninger

Avslutningsvis vil vi redegjøre for hvordan forskningen fordeler seg på de fire tidligere nevnte temaer.

Tema	Publikasjoner totalt
Organisering, styring og ledelse	7
Utdanning, faglighet og kompetanse	11
Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid	2
Barnehagens innvirkning på barns utvikling	19

Tabell 6: De inkluderte publikasjoner fordelt på overordnede temaer. (N=39)

Som det fremgår av tabell 6 er det iøynefallende få studier som beskjeftiger seg med vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid i barnehagene, sammenlignet med de andre temaene. Det høyeste antall publikasjoner er å finne under barnehagens innvirkning på barns utvikling. Sett i

sammenheng med tabell 7, som viser at en stor del av disse studiene omhandler resultat kvalitet, kan dette blant annet tolkes som et svar på det økte fokus på barnehagen og barn i barnehagealder både politisk og profesjonelt de seneste 5-8 årene.

Kvalitetstype / Tema	Strukturell kvalitet	Prosesskvalitet	Innholdskvalitet	Resultat kvalitet
Organisering, styring og ledelse	7			1
Utdanning, faglighet og kompetanse	4	9	1	7
Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid	1	1	1	
Barnehagens innvirkning på barns utvikling	5	5		14

Tabell 7: Antall studier fordelt på kvalitetstype og tema (N=39)

Hver referanse er plassert under kun et tema, men fordi mange av dem adresserer flere kvalitetstyper, er summerer tallene i tabell 7 til mer enn 39.

I tabellen er det i alt 16 utfallsrom, og som det tydelig fremgår er det klar overvekt av studier som undersøker barnehagens innvirkning på barns utvikling og som samtidig behandler resultat kvalitet, hvilket på mange måter er en opplagt sammenheng. Det er dog bemerkelsesverdig at få eller ingen studier beskjeftiger seg med innholdskvalitet samt vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid. Mye av forklaringen på dette kan rett og slett ligge i de utydelige skillelinjene mellom kvalitetstypene, samt at både vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid og innhold er en vanskelig å undersøke.

Det er heller ingen studier som undersøker organisering, styring og ledelse som også ser på kvalitet i form av prosess eller innhold. Dette sier noe om at ledelse og styring ses som strukturelle vilkår som man kan undersøke virkningen av, men som i mindre grad er betraktet som et prosessuelt fenomen. Kun en studie ser på utdanning, faglighet og kompetanse og innholdskvalitet, hvilket også er en interessant observasjon fordi man kunne tenke seg at dette ellers var en hensiktsmessig kombinasjon.

En full oversikt over referansene fordelt på tema og kvalitetstype er vedlagt som bilag 1. Her fremgår også tydelig hvilke studier som beskjeftiger seg med flere kvalitetstyper.

5. Konklusjoner

Denne rapporten har hatt et todelt formål da vi har ønsket å belyse kvalitetsbegrepet fra to sider: 1) Hva er kvalitet i skandinavisk forskning om barnehager? Og 2) Hva er tegn på god kvalitet i barnehager, sett gjennom forskningen? Formålet var å gi svar på disse spørsmålene gjennom konkrete definisjoner og forståelser av kvalitet i barnehager fra empiriske funn og resultater fra skandinavisk forskning på området.

Vi har gjennomgått 39 referanser fordelt på 27 studier som behandler strukturell kvalitet, prosesskvalitet, innholdskvalitet og resultat kvalitet. Studiene befinner seg innenfor områdene Organisering, styring og ledelse, Utdanning, faglighet og kompetanse, Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid og Barnehagens innvirkning på barns utvikling.

Svar på spørsmålet om hva kvalitet er, slik som det fremgår av forskningen presentert i denne rapporten gir både noen helt tydelige konklusjoner, samt noen indikasjoner eller muligheter for tolkninger. Først og fremst fremgår det klart at noen særlige rammevilkår og strukturelle betingelser er viktige for kvaliteten i barnehagen. Dette gjelder normering, størrelse på barnegrupper, rammeplan, utdanning av førskolelærere, lederkvalifikasjoner samt samarbeide mellom barnehage og hjem. Dessuten viser forskningen at gode rammer for pedagogiske aktiviteter både innendørs og utendørs er viktig, at det er plass til lek, omsorg og uformell læring står også høyt på listen. Ut over dette viser studiene at muligheter for erfaringsutveksling betyr noe, og at barnehagen skal være et inkluderende sted hvor både læring og dannelse skjer for alle barn. Det fremgår også at andelen av mannlige førskolelærere med fordel kan høynes, det samme gjelder andelen av ansatte med annen etnisk bakgrunn enn skandinavisk. De barna som har størst utbytte av dette er dem som selv har en annen etnisk bakgrunn. Dessuten er stabilitet i personalegruppen av betydning – og igjen har vi sett at dette betyr mest for de med annen etnisk bakgrunn.

Hva sier så forskningen om hva som kjennetegner god kvalitet i barnehagene? Også her finner vi både tydelige resultater og mer vage indikasjoner. De studiene som har undersøkt betydningen av normeringstall finner at jo bedre normering, jo mer stabilitet, overskudd og ro og ikke minst tid. Og nettopp tid er et viktig nøkkelord fordi det både gir mer overskudd til det enkelte barn, men også fordi det betyr tid til refleksjon over egen praksis, arbeids glede og større trivsel blant personalet. For barna betyr det trygghet og mer nærhet, og for foreldrene betyr det mer engasjement og tilfredshet. De førskolelærere som opplever at de har mer tid til barna enn til administrative oppgaver som dokumentasjon, opplever dette som svært positivt. Førskolelærere som reflekterer over egen praksis og som har blick for faglig utvikling og profesjonalitet er også et tegn på god kvalitet. God kontakt og en god relasjon til både barn og foreldre er viktig. Dessuten viser forskningen at en sterk ledelse er nødvendig, det vil si en ledelse som er tydelig og som gir veiledning og fastsetter rammer. Når mulighetene for etterutdanning av ledere og medarbeidere er til stede er dette også en indikator på god kvalitet. De barnehagene som lykkes i å skape en hensiktsmessig balanse mellom strategi/administrasjon og faglighet/pedagogisk praksis har oppnådd mye.

Flere studier peker på viktigheten av gode muligheter for læring og bred pedagogisk aktivitet, hvor flere pedagogiske metoder tas i bruk. Det er positivt når barnehagene evner å ha en nyskapende pedagogisk praksis og organisering av barnehagen. Dessuten skal det være plass til uformell læring og lek som ikke er voksenstyrt. Når det gjelder sosialt utsatte barn er forskningen

enstemmig: Jo tidligere innsats, jo bedre for barna. Og generelt sett har sosialt utsatte barn svært godt at å være i barnehage.

Samlet sett peker forskningen om kvalitet i skandinaviske barnehager på noen helt konkrete forhold som viktigheten av fastlagte rammer for antall voksne pr. barn, det å ha en rammeplan og mulighet for både uformell og formell lek og læring, samt etter- og videreutdanningsforhold. Den peker dog også på viktigheten av god ledelse og gode relasjoner, forhold det ikke finnes konkrete oppskrifter på, men som vi kan konkludere er svært relevante å fokusere på. I den forskning som er gjennomgått her fremgår dessuten at ledelse i høy grad ses som et strukturelt fenomen, ikke prosessuelt, hvilket er interessant når forskningen altså konkluderer at god ledelse også betyr gode relasjoner. Utover dette viser rapporten at en rekke områder, så som vurdering av kvalitet og kvalitetarbeid og innholdskvalitet, ikke er belyst tilstrekkelig i forskningen. Hvordan man øker kvaliteten av barnehagen som læringsarena er heller ikke undersøkt i veldig stort omfang, hvilket er interessant når man ser i hvor stor grad dette er i fokus for eksempel i den norske rammeplanen for barnehagene.

Dessuten kan man konkludere at selve kvalitetsbegrepet som det fremgår i forskningen er, som vi har sett, et diffust begrep med mange nyanser og nivåer. Dette kan tolkes som en indikasjon på at begrepet i seg selv ikke er tilstrekkelig undersøkt i forskningen. Manglende konsensus om hva kvalitet i barnehager er, gjør det vanskeligere å definere konkrete tiltak rettet mot kvalitetsutvikling og kvalitetsarbeid i pedagogisk praksis generelt, særlig når det gjelder prosessuelle og innholdsmessige forhold.

Rapporten om kvalitet i barnehager i skandinavisk forskning bidrar forhåpentligvis både til en bredere og dypere forståelse av hva kvalitet i barnehager er, sett gjennom forskningen, og hva kjennetegn på god kvalitet kan være. På bakgrunn av resultatene fra studiene mener vi at det på tross av utfordringene nevnt ovenfor er mulig å trekke noen konkrete konklusjoner om hvilke mål og hvilken målestokk norske barnehager bør sikte etter i arbeidet med å være høykvalitetsbarnehager.

6. Referanser

Albæk Nielsen, A. & Nygård Christoffersen, M. (2009). Børnehavens betydning for børns udvikling. En forskningsoversigt. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Andersen, J. & Gundelach, S. (2009) Indsatsen over for socialt udsatte børn i dagtilbud: Casestudier i ni dagtilbud - delrapport 3. København: AKF.

Andersen J., Gundelach S. & Kofod K.K. (2001). "Evaluering af områdeledelse i Rudersdal Kommune". København: UdviklingsForum og Danmarks Pædagogiske Universitetskole, Aarhus Universitet.

Bauchmüller, R., Gørtz, M. & Rasmussen, A.W. (2011). "Long-Run Benefits from Universal High-Quality Pre-Schooling". København: AKF, Danish Institute of Governmental Research.

Bayer, S. B. (2011). "Undersøkelse av barnehagens organisering og den pedagogiske bemanningen". Stavanger: IRIS.

Bekkehus, M., Rutter, M., Maughan, B. & Borge, A.I.H. (2011). "The effects of group daycare in the context of paid maternal leave and high-quality provision". European Journal of Developmental Psychology, 8(6), 681-696.

Børhaug, K. & Lotsberg, D.Ø. (2010). "Barnehageledelse i endring". Nordisk Barnehageforskning, 3(3), 79-94.

Datta Gupta, N. & Simonsen, M. (2010). "Non-cognitive child outcomes and universal high-quality child care". Journal of Public Economics, 94(1-2), 30-43.

Gustafsson, K. & Mellgren, E. (2008). Yrkesroller i förskolan: En utvärderingsstudie av en fortbildning initierad av Kommunal och Lärarförbundet. Göteborg: Göteborgs Universitet.

Havnes, T. (2009). Keep it in the family? Universal child care, child development and intra-household conflict. Oslo: Department of Economics, Faculty of Social Sciences, Universitetet i Oslo.

Holmgren, S. (2009). Child day care center or home care for children 12-40 months of age [Elektronisk resurs] : what is best for the child? : A systematic literature review. Stockholm: Swedish National Institute of Public Health.

Jansen, T. T. & Tholin, K. R. (2006). Se lyset sammen er bra! Hvordan kan ett etter- og videreutdanningsprogram bidra til at førskolelærere bedre ser, hører og forstå barn? Tønsberg: Høgskolen i Vestfold.

Jensen, B. (2009). Udsatte børn i dagplejen: en undersøgelse af viden, hverdagsliv og udviklingsmuligheder. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B., Brandi, U. & Kragh, A. (2009). Effekter af "Familiepladser og basispladser" : udvikling af mellemformer til udsatte børn i dagtilbud i Københavns Kommune 2007-2009. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B. (2007). Kan daginstitutioner gøre en forskel? Erfaringer fra empirisk forskning og perspektiver for fremtiden. I: Ploug, N. Social arv og social ulighed (1. udgave, S. 68-99). København: Hans Reitzel Forlag.

Jensen, B., Brandi, U., Kousholt, D., Berliner, P., Yung Andersen, T., Hellmund, G. & Holm, A. (2011). "Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 2. Baseline. VIDA-forskningsserien 2011:3". København: Danmarks Pædagogiske Universitetskole, Aarhus Universitet.

Jensen, B., Holm, A., Wang, C., Kousholt, D., Ravn, I., Sjøgaard Larsen, M., Steiner Rasmussen, O., Berliner, P., Yung Andersen, T. & Brandi, U. (2011). "Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 1. Design og metode. VIDA-forskningsserien 2011:1". København: Danmarks Pædagogiske Universitetskole, Aarhus Universitet.

Jensen, B., Holm, A., Allerup, P. & Kragh, A. (2009). Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner, HPA-Projektet. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B. (2009). A Nordic Approach to Early Childhood Education (ECE) and Socially Endangered Children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(1), S. 7-21.

Jespersen, C.; Socialforskningsinstituttet (2006). Socialt udsatte børn i dagtilbud. København: Socialforskningsinstituttet

Jørgensen, O. (2007). Ledelse af dagtilbud under forandring: En undersøgelse af ledelsesstruktur og lederfaglighed på dagtilbudsområdet. København: Væksthus for Ledelse.

Væksthus for Ledelse (2007). Styrket ledelse gennem nye ledelsesstrukturer: Ledelse af dagtilbud under forandring. København: Væksthus for Ledelse.

Kragh-Müller, G. (2010). Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner. København: Danmarks Pædagogiske Universitetskole, Aarhus Universitetsforlag.

Lekhal, R., Zachrisson, H.D., Wang, M.V., Schjølborg, S. & von Soest, T. (2011). "Does Universally accessible child care protect children from late talking? Results from a Norwegian population-based prospective study". *Early Child Development and Care*, 181(8), 1007-1019.

Mathiasen, S. H., Madsen, L. B. & Heslop, S. L. (2008). Kvalitetsmåling i et kvalitativt perspektiv: En undersøgelse af perspektiver på kvalitet og kvalitetsvurdering på dagtilbudsområdet. København: Krevi.

Mehlbye, J. et al. (2009). Socialt udsatte børn i dagtilbud – indsats og effekt. Sammenfattende rapport. København: Indenrigs- og Socialministeriet, Anvendt KommunalForskning.

Mehlbye, J., & Jensen, B. (2009). Indsatsen over for socialt udsatte børn i dagtilbud: Teori og praksis i landets kommuner. København: AKF, Anvendt KommunalForskning.

Nielsen, H., & Thorgaard, T. (2009). Indsatsen over for socialt udsatte børn i dagtilbud: Casestudier i ti kommuner - delrapport 2. København: AKF.

Petersen, K. E. (2008). Daginstitutioners betydning for udsatte børn: En forskningsoversigt. København: Danmarks Pædagogiske Universitetskole, Aarhus Universitet.

Pettersvold, M. & Aagre, W. (2008). Rett til en barnehageplass – med krav til god kvalitet? En evaluering av Ski kommunes helhetlige strategi for full barnehagedekning. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold, Avdeling for lærerutdanning.

Schjølberg, S., Lekhal, R., Vartun, M., Helland, S.S. & Mathiesen, K.S. (2011). "Barnepass fram til 18 måneder: Sammenhenger mellom barnepass fram til 18 måneder og språklige ferdigheter og psykisk fungering ved 5 år". Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt.

Sheridan, S. (2007). Dimension of Pedagogical Quality in Preschool. *International Journal of Early Years Education*, 15 (2), S.197-217.

Sheridan, S., Samuelsson, I. P. & Johansson, E. (2009). Barns tidige lärande: En tvärsnittsstudie om förskolan som miljö för barns lärande. Göteborg: Göteborg Universitet.

Sheridan, S., Samuelsson, I. P., Johansson, E., Doverborg, E. & Claesdotter, A. (2010). Förskolan : arena för barns lärande. Stockholm: Liber

Skolverket (2010). Stödja och styra: Om bedömning av yngre barn. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2008). Personalförstärkningar i förskolan : Utvärdering av statsbidrag fördelat under åren 2005 och 2006. Stockholm: Skolverket.

Vassenden, A., Thygesen, J., Bayer, S.B., Alvestad, M. & Abrahamsen, G.R. (2011). "Barnehagens organisering og strukturelle faktorerets betydning for kvalitet". Stavanger: IRIS.

Væksthus for Ledelse (2007). Styrket ledelse gennem nye ledelsesstrukturer: Ledelse af dagtilbud under forandring. København: Væksthus for Ledelse.

Winsvold, A. (2009). Kvalitet og kvantitet. Kvalitet i en barnehagesektor i sterk vekst. Oslo: NOVA.

7. Litteraturliste

Andresen, R. (1998). Kjønn og kultur: en studie av voksnes deltagelse i barns kjønns sosialisering på grunnlag av et observasjonsmateriale fra norske barnehager. Alta: Høgskolen i Finnmark, Avdeling for fritids- og kulturfag.

Barne- og Familiedepartementet (2005). Klar, ferdig, gå! Tyngre satsing på de små. Rapport fra Arbeidsgruppe om kvalitet i barnehagen. Oslo.

Borg, E., Kristiansen, I.H. & Backe-Hansen, E. (2008). Kvalitet og innhold i norske barnehager. En kunnskapsoversikt. NOVA Rapport 6/2008

Burger, K. (2010). How does early childhood care and education affect cognitive development? An international review of the effects of early interventions for children from different social backgrounds. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(2), 140-165.

EPPE (2003). The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project: A Longitudinal Study funded by the DfES. Edinburgh: The EPPE Symposium at The British Educational Research Association (BERA) International Conference.

Gulbrandsen, L. & Eliassen, E. (2013). Kvalitet i barnehager. Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012. Oslo: NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Hestbæk, A-D. & Christoffersen, M.N. (2002). Effekter af dagpasning – en redegørelse for nationale og internationale forskningsresultater. København: SFI – Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport 18: 2002.

Ishmine, K., Tayler, C. & Bennett, J. (2010). Quality and Early Childhood Education and Care: A Policy Initiative for the 21st Century. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 4(2), 67-80.

Mooney, A. (2007). *The Effectiveness of Quality Improvement Programmes for Early Childhood Education and Childcare*. London: University of London, Thomas Coram Research Unit. Lokalisert på http://www.ncb.org.uk/media/237835/thomascoram_literature_review.pdf

NICHD Early Child Care Research Network (2002). Child-Care Structure → Process → Outcome: Direct and Indirect Effects of Child-Care Quality on Young Children's Development. *Psychological Science*, 13(3), 199-206.

OECD. (2006). Starting Strong II: Early Childhood education and care. Paris: Author.

Palludan, C. (2005). Børnehaven gør en forskel. København: Danmarks Pædagogiske Universitet.

Rasmussen, K. & Smidt, S. (2001). Spor af børns institutionsliv. København: Hans Reitzel.

Sylva, K., Siraj-Blatchford, I., Taggart, B., Sammons, P., Melhuish, E., Elliot, K. & Totsika, V. (2006). Capturing quality in early childhood through environmental rating scales. *Early Childhood Research Quarterly*, 21(1), 76-92.

Sommer, D. (1998): The reconstruction of childhood – implications for theory and practice. *European Journal of Social Work*, 1(3), 311-326.

Sommer, D. (2003). Barndomspsykologi: Udvikling i en forandret verden. 2. udgave. København: Hans Reitzels Forlag.

Utdanningsdirektoratet. Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver:

www.udir.no/Barnehage/Rammeplan/Rammeplan-for-barnehagens-innhold-og-oppgaver

ⁱ Referanser til HPA-prosjektet:

Jensen, B. (2009). Udsatte børn i dagplejen: en undersøgelse af viden, hverdagsliv og udviklingsmuligheder. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B., Brandi, U., & Kragh, A. (2009). Effekter af "Familiepladser og basispladser": udvikling af mellemformer til udsatte børn i dagtilbud i Københavns Kommune 2007-2009. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B. (2007). Kan daginstitutioner gøre en forskel? Erfaringer fra empirisk forskning og perspektiver for fremtiden. I: Ploug, N. Social arv og social ulighed (1. udgave, S. 68-99). København: Hans Reitzel Forlag.

Jensen, B., Holm, A., Allerup, P. & Kragh, A. (2009). Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner, HPA-Projektet. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Jensen, B. (2009). A Nordic Approach to Early Childhood Education (ECE) and Socially Endangered Children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(1), S. 7-21.

8. Bilag 1: Referanser fordelt på kvalitetstype og tema

Publikasjon og land	Kvalitetstype(r)	Tema: Organisering, styring og ledelse
Andersen, J.; Gundelach S. & Kofoed K.K. (2011). Evaluering af områdeledelse i Rudersdal Kommune. København: UdviklingsForum og Danmarks Pædagogiske Universitets-skole, Aarhus Universitet. Danmark	Strukturell kvalitet, resultat-kvalitet	Organisering, styring og ledelse
Børhaug, K. og Lotsberg, D.Ø. (2010). "Barnehageledelse i endring". Nordisk Barnehageforskning, 3(3), 79-94. Norge	Strukturell kvalitet	Organisering, styring og ledelse
Jørgensen, O. (2007). Ledelse af dagtilbud under forandring: En undersøgelse af ledelsesstruktur og lederfaglighed på dagtilbudsområdet. København: Væksthus for Ledelse. Danmark	Strukturell kvalitet	Organisering, styring og ledelse
Væksthus for Ledelse (2007). Styrket ledelse gennem nye ledelsesstrukturer: Ledelse af dagtilbud under forandring. København: Væksthus for Ledelse. Danmark	Strukturell kvalitet	Organisering, styring og ledelse
Pettersvold, M.; Aagre, W. (2008). Rett til en barnehageplass – med krav til god kvalitet? En evaluering av Ski kommunes helhetlige strategi for full barnehagedekning. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold, Avdeling for lærerutdanning. Norge	Strukturell kvalitet	Organisering, styring og ledelse

Vassenden, A., Thygesen, J., Bayer, S.B., Alvestad, M. & Abrahamsen, G.R. (2011). "Barnehagenes organisering og strukturelle faktorerers betydning for kvalitet". Stavanger: IRIS. Norge	Strukturell kvalitet	Organisering, styring og ledelse
Bayer, S.B. (2011). "Undersøkelse av barnehagens organisering og den pedagogiske bemanningen". Stavanger: IRIS. Norge	Strukturell kvalitet	Organisering, styring og ledelse

Publikasjon og land	Kvalitetstype(r)	Tema: Utdanning, faglighet og kompetanse
Gustafsson, K.; Mellgren, E. (2008). Yrkesroller i førskolan: En utvärderingsstudie av en fortbildning initierad av Kommunal och Lärarförbundet. Göteborg: Göteborgs Universitet. Sverige	Strukturell kvalitet	Utdanning, faglighet og kompetanse
Jansen, T. T.; Tholin, K. R. (2006). Se lyset sammen er bra! Hvordan kan ett etter- og videreutdanningsprogram bidra til at førskolelærere bedre ser, hører og forstå barn? Tønsberg: Høgskolen i Vestfold. Norge	Prosesskvalitet, strukturell kvalitet	Utdanning, faglighet og kompetanse
Jensen, B. (2009). Udsatte børn i dagplejen: en undersøgelse af viden, hverdagsliv og udviklingsmuligheder. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag. Danmark	Prosesskvalitet, resultat kvalitet	Utdanning, faglighet og kompetanse
Jensen, B., Brandi, U., & Kragh, A. (2009). Effekter af "Familiepladser og basispladser" : udvikling af mellemformer til udsatte børn i dagtilbud i Københavns Kommune 2007-2009. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag. Danmark	Prosesskvalitet, resultat kvalitet	Utdanning, faglighet og kompetanse

Jensen, B. (2007). Kan daginstitutioner gøre en forskel? Erfaringer fra empirisk forskning og perspektiver for fremtiden. I: Ploug, N. Social arv og social ulighed (1. udgave, S. 68-99). København: Hans Reitzel Forlag. Danmark	Prosesskvalitet, resultatkvalitet	Utdanning, faglighed og kompetanse
Jensen, B., Brandi, U., Kousholt, D., Berliner, P., Yung Andersen, T., Hellmund, G. & Holm, A. (2011). "Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 2. Baseline. VIDA-forskningsserien 2011:3". København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet. Danmark	Prosesskvalitet, resultatkvalitet	Utdanning, faglighed og kompetanse
Jensen, B., Holm, A., Wang, C., Kousholt, D., Ravn, I., Søgaard Larsen, M., Steiner Rasmussen, O., Berliner, P., Yung Andersen, T. & Brandi, U. (2011). "Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram. Statusrapport 1. Design og metode. VIDA-forskningsserien 2011:1". København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet. Danmark	Prosesskvalitet, resultatkvalitet	Utdanning, faglighed og kompetanse
Jensen, B., Holm, A., Allerup, P. & Kragh, A. (2009). Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner, HPA-Projektet. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag. Danmark	Prosesskvalitet, resultatkvalitet	Utdanninge, faglighed og kompetanse
Jensen, B. (2009). A Nordic Approach to Early Childhood Education (ECE) and Socially Endangered Children. European Early Childhood Education Research Journal, 17(1), S. 7-21. Danmark	Prosesskvalitet, resultatkvalitet	Utdanning, faglighed og kompetanse

Kragh-Müller, G. (2010). Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitetsforlag. Danmark	Prosesskvalitet, strukturell kvalitet, innholdskvalitet	Utdanning, faglighet og kompetanse
Skolverket (2008). Personalförstärkningar i förskolan : Utvärdering av statsbidrag fördelat under åren 2005 och 2006. Stockholm: Skolverket. Sverige	Strukturell kvalitet	Utdanning, faglighet og kompetanse

Publikasjon og land	Kvalitetstype(r)	Tema: Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid
Mathiasen, S. H.; Madsen, L. B.; Heslop, S. L. (2008). Kvalitetsmåling i et kvalitativt perspektiv: En undersøgelse af perspektiver på kvalitet og kvalitetsvurdering på dagtilbudsområdet. København: Krevi. Danmark	Prosesskvalitet	Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid
Winsvold, A. (2009). Kvalitet og kvantitet. Kvalitet i en barnehagesektor i sterk vekst. Oslo: NOVA. Norge	Strukturell kvalitet, innholdskvalitet	Vurdering av kvalitet og kvalitetsarbeid

Publikasjon og land	Kvalitetstype(r)	Tema: Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Albæk Nielsen, A.; Nygård Christoffersen, M. (2009). Børnehagens betydning for børns utvikling. En forskningsoversigt. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Danmark	Strukturell kvalitet, resultatkvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Bauchmüller, R., Gørtz, M. & Rasmussen, A.W. (2011). "Long- Run Benefits from Universal High-Quality Pre-Schooling". København: AKF, Danish Institute of Governmental Research. Danmark	Strukturell kvalitet, resultatkvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling

Bekkhuis, M., Rutter, M., Maughan, B. & Borge, A.I.H. (2011). "The effects of group daycare in the context of paid maternal leave and high-quality provision". <i>European Journal of Developmental Psychology</i> , 8(6), 681-696. Norge	Strukturell kvalitet, resultatkvallitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Datta Gupta, N. og Simonsen, M. (2010). "Non-cognitive child outcomes and universal high-quality child care". <i>Journal of Public Economics</i> , 94(1-2), 30-43. Danmark	Resultatkvallitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Havnes, T. (2009). <i>Keep it in the family? Universal child care, child development and intra-household conflict</i> . Oslo: Department of Economics, Faculty of Social Sciences, Universitetet i Oslo. Norge	Resultatkvallitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Holmgren, S. (2009). <i>Child day care center or home care for children 12-40 months of age [Elektronisk resurs] : what is best for the child? : A systematic literature review</i> . Stockholm: Swedish National Institute of Public Health. Sverige	Resultatkvallitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Jespersen, C.; Socialforskningsinstituttet (2006). <i>Socialt utsatte børn i dagtilbud</i> . København: Socialforskningsinstituttet. Danmark	Resultatkvallitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Lekhal, R., Zachrisson, H.D., Wang, M.V., Schjøberg, S. & von Soest, T. (2011). "Does Universally accessible child care protect children from late talking? Results from a Norwegian population-based prospective study". <i>Early Child Development and Care</i> , 181(8), 1007-1019. Norge	Resultatkvallitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling

Mehlbye, J. et al. (2009). Socialt udsatte børn i dagtilbud – indsats og effekt. Sammenfattende rapport. København: Indenrigs- og Socialministeriet, Anvendt KommunalForskning. Danmark	Resultatkvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Mehlbye, J., & Jensen, B. (2009). Indsatsen over for socialt udsatte børn i dagtilbud: Teori og praksis i landets kommuner – delrapport 1. København: AKF, Anvendt KommunalForskning. Danmark	Resultatkvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Nielsen, H., & Thorgaard, T. (2009). Indsatsen over for socialt udsatte børn i dagtilbud: Casestudier i ti kommuner - delrapport 2. København: AKF. Danmark	Resultatkvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Andersen, J. & Gundelach, S. (2009). Indsatsen over for socialt udsatte børn i dagtilbud: Casestudier i ni dagtilbud – delrapport 3. København: AKF. Danmark	Resultatkvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Petersen, K. E. (2008). Daginstitutioners betydning for udsatte børn: En forskningsoversigt. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet. Danmark	Resultatkvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Schjølberg, S., Lekhal, R., Vartun, M., Helland, S.S. & Mathiesen, K.S. (2011). "Barnepass fram til 18 måneder: Sammenhenger mellom barnepass fram til 18 måneder og språklige ferdigheter og psykisk fungering ved 5 år". Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt. Norge	Resultatkvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling
Sheridan, S. (2007). Dimension of Pedagogical Quality in Preschool. International Journal of Early Years Education, 15 (2), S.197-217. Sverige	Prosesskvalitet	Barnehagens innvirkning på barns utvikling

Sheridan, S.; Samuelsson, I. P.; Johansson, E. (2009). Barns tidiga lärande: En tvärsnittsstudie om förskolan som miljö för barns lärande. Göteborg: Göteborg Universitet. Sverige	Prosesskvalitet	Barnehagens innverkning på barns utveckling
Sheridan, S.; Samuelsson, I. P.; Johansson, E.; Doverborg, E.; Claesdotter, A. (2010). Förskolan : arena för barns lärande. Stockholm: Liber Sverige	Prosesskvalitet	Barnehagens innverkning på barns utveckling
Skolverket (2010). Perspektiv på barndom och barns lärande: En kunskapsöversikt om lärande i förskolan och grundskolans tidigare år. Stockholm: Skolverket. Sverige	Prosesskvalitet, strukturell kvalitet	Barnehagens innverkning på barns utveckling
Skolverket (2010). Stödja och styra: Om bedömning av yngre barn. Stockholm: Skolverket. Sverige	Prosesskvalitet, strukturell kvalitet	Barnehagens innverkning på barns utveckling